

Contextuele Responsanalyse van de Onderwijsraad 2019- 2022

Contextuele Responsanalyse van de Onderwijsraad 2019-2022

De respons op de Onderwijsraad in het domein van politiek, pers, wetenschap en in de maatschappij, 2019-2022.

Groningen, 4 december 2023

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Samenvatting en conclusie	4
Parlementaire respons	4
Media Respons	4
Maatschappelijke respons	5
Academische Respons	6
Conclusie: Dynamiek van respons in verschillende domeinen	6
Inleiding	8
De Onderwijsraad	9
Parlementaire Respons	10
Respons in aantallen	10
Inhoudelijke waardering	12
Vergelijking met andere adviesorganen en kennisinstellingen	14
Samengevat	15
Respons in de media	17
De invloed op het maatschappelijk debat	17
Lees! Een oproep tot een leesoffensief	18
Tijd voor Focus	19
Later selecteren, beter differentiëren	19
Grenzen stellen, ruimte laten	22
Publiek karakter voorop	23
Taal en Rekenen in het Vizier	24
Samengevat	25
Maatschappelijke respons	27
Verwijzers in aantallen	27
De belangstelling van verwijzers voor publicaties	29
Gebruik in de sector Onderwijs nader beschouwd	31
Belangenbehartigers en gespecialiseerde media	32
Samengevat	36
Respons in het academische domein	37
Bijlage 1: lijsten van bijkomende zoektermen	38

Samenvatting en conclusie

Deze contextuele respons analyse brengt de interactie van de Onderwijsraad in kaart met de belangrijkste gebruikers, ten behoeve van de periodieke evaluatie 2023. De analyse richt zich op gebruik en gebruikers in de periode 2019-2022 in vier domeinen: politiek, pers, wetenschap, en het brede maatschappelijke domein. Daarbij is gekeken naar het gebruik van de uitkomsten van de publicaties van en de waardering voor de raad als geheel. De analyse is gebaseerd op de SIAMPI methode, gericht op de analyse van productieve interacties als proxy voor impact en gezag.

Parlementaire respons

Volgens de website Overheid.nl zijn er in de periode 2019-2022 57 plenaire debatten gevoerd waarin in totaal 117 keer verwezen wordt naar de Onderwijsraad. De verwijzingen komen van debat bijdragen van ministers en van parlementsleden van vrijwel alle partijen, zowel van coalitie als oppositie zijde. De respons op de onderwijsraad is hoofdzakelijk sectoraal georiënteerd; de debatten waarin gebruik gemaakt wordt van het werk van de raad zijn specifiek gericht op het onderwijsbeleid. Hoewel de debatbijdragen in veel gevallen niet of niet eenduidig te relateren zijn aan publicaties van de raad is het wel duidelijk dat *Later selecteren*, *beter differentiëren*, *Essentie van extern toezicht* en *Grenzen stellen, ruimte laten* het meest genoemd worden, naast rapporten uit 2017 over kansenongelijkheid en differentiatie (*Doorgeschoten differentiatie*, en *Het bevorderen van kansengelijkheid en sociale samenhang*) en *Nieuwe scholen* uit 2016. De belangstelling gaat vooral uit naar publicaties over kansenongelijkheid en segregatie, en over het bestuurlijk instrumentarium van de overheid voor het onderwijs. De publicaties van de raad worden in positieve zin genoemd. In inhoudelijke zin wordt echter vaker verwezen naar een afzonderlijk inzicht dat de raad geboden heeft, zonder directe verwijzing naar een specifiek rapport. Dat gebeurt altijd in positieve, waarderende zin. Dit type verwijzingen vormt het overgrote merendeel van de uiteenlopende vormen van appreciatie. In enkele gevallen wordt de plaats en rol van de Onderwijsraad in het beleidsproces besproken. Daaruit kan worden opgemaakt dat politici op de hoogte zijn van de werkwijze van de raad en daarover tevreden zijn.

In de parlementaire debatten komen ook principiële tegenstellingen aan de orde zoals over de vrijheid van onderwijs en de rol van de overheid. Het waarderende gebruik van het werk van de raad vanuit verschillende zijden van het politieke debat wijst er op dat de raad in staat blijkt te zijn op evenwichtige wijze op deze tegenstellingen in te gaan.

De omvang van parlementaire respons op de raad is in vergelijking met andere adviesorganen weliswaar groter dan een aantal sectoraal georiënteerde organen, maar bescheiden ten opzichte van andere. Uit andere contextuele respons analyses voor PBL, CPB en WODC bleek dat in het parlement en media soms wantrouwen wordt uitgesproken over de expertise van deze kennisinstellingen. Dit is hier niet gebleken.

Media Respons

De Onderwijsraad wordt bijzonder veel genoemd in kranten, met meer dan 20.000 artikelen in de betreffende periode. Vanwege de beperkte opzet van de analyse is in overleg met de Onderwijsraad een keuze gemaakt van zes cases uit 25 van zijn publicaties: *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, *Tijd voor focus*, *Later selecteren*, *beter differentiëren*, *Grenzen stellen, ruimte laten*, *Publiek karakter voorop*, en *Taal en rekenen in het vizier*.

De media aandacht voor deze zes adviezen verschilt flink. Dat heeft niet zozeer te maken met de parlementaire politiek, die blijkt daarin niet leidend. Weliswaar is ook in het parlement veel aandacht voor *Later Selecteren*. *Beter differentiëren* en *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, het verband met de politiek laat zich in de media vooral zien in de voortzetting van al bestaande aandacht als het kabinet vervolg geeft aan de adviezen.

De aandacht komt vooral voort door de gedeelde zorgen over het onderwijs. Als de onderwerpen van de publicaties bredere leefwerelden raken is de aandacht groot. Dat blijkt vooral bij de aanzienlijke aandacht voor *Later selecteren, beter differentiëren*. Deze komt vanuit het onderwijsveld maar deels ook van auteurs van opiniestukken en geïnterviewden buiten het veld. Ook refereren krantenartikelen aan bezorgdheid onder ouders. Samen met de opiniestukken van docenten en leraren geeft dat de indruk dat de bezorgdheid over de staat van het onderwijs en over gerelateerde maatschappelijke problemen als kansenongelijkheid zeer breed gedeeld wordt. De veelheid aan meningen laat weinig onderling verband zien, noch leidt die tot permanente discussie. Dat geldt niet alleen het onderwijsveld, maar ook de bredere maatschappelijke belangstelling.

Krantenartikelen met opinies uit het onderwijsveld zelf laten zien dat het veld verdeeld is. Ook al worden sectorraden (PO, VO) en schoolbesturen en organisaties bij het opstellen van adviezen gehoord, dat wil niet zeggen dat daarmee de discussie gesloten is -of duidelijke richting krijgt. Dat lijkt deels te maken te hebben met de grote variatie van standpunten in het veld over basale kwesties als de mate en vorm van overheidsbemoeienis (bijv. bij het vaststellen van eisen aan het curriculum), en over de snelheid van invoering van maatregelen (generieke, directe invoering of langs de wegen der geleidelijkheid).

De publicaties van de Onderwijsraad geven dus eigenstandig aanleiding tot media aandacht in betrekkelijke onafhankelijkheid van wat er in het parlement gebeurt. Voor de voortzetting van de debatten blijken de bijdragen van goed ingevoerde journalisten en columnisten van belang te zijn vooral om de complexiteit van de onderwerpen aan de orde te stellen. Gezien het belang van dergelijke expertises valt het op dat sectorraden en belangenbehartigers zoals vakbonden betrekkelijk weinig in krantenartikelen voorkomen, ook als de commentaren en opiniestukken in aantallen oplopen, zoals bij *Later selecteren, beter differentiëren* het geval is.

Maatschappelijke respons

De maatschappelijke respons is onderzocht aan de hand van sporen van gebruik zoals deze op het internet te vinden zijn met zoekmachines Google en BING. Daarbij is gezocht op de titel van de 25 publicaties van de raad uit deze periode, in samenhang met de vermelding van de Onderwijsraad. Voor de zes publicaties die in de krantenanalyses zijn onderzocht is daarnaast gezocht met extra trefwoorden (Zie bijlage 1).

Het maatschappelijk gebruik blijkt zich vooral in het onderwijsveld zelf te concentreren. Communicatiekanalen zoals kennisplatforms, soms ook zelf kennisproducenten, bedienen een heel divers publiek. Het zijn vooral de belangenbehartigers van organisaties met zeer verschillende opdracht en missie die hierin actief zijn. Meest gebruikte communicatiekanalen zijn daarbij de in onderwijs gespecialiseerde media waarvan er hier enkele zijn geanalyseerd, en de websites van de belangenbehartigers.

Er is waardering voor signalering en agendering van actuele grote thema's en ontwikkelingen (kansenongelijkheid, taal en rekenen, positie leraren, kwaliteit van onderwijs, burgerschapsopdracht) en aandacht voor diversiteit en vrijheid van onderwijs in relatie tot rol van de overheid. Er is ook hier duidelijk sprake van invloed van de adviezen. De casestudies geven voorbeelden ervan voor het kabinetsbeleid. Maar de maatschappelijke invloed vindt vooral ook plaats in de vorm van "meedenken" maar soms ook "tegedenken" d.w.z. het uitoefenen van kritiek. Daarmee vervult de Onderwijsraad de rol van ankerpunt of ook referentiepunt in diverse debatten zoals over taal en rekenen, selectie, of vrijheid van onderwijs.

In de discussies en kritieken op de adviezen dienen zich ook hier diverse overkoepelende issues aan die met deze thema's en ontwikkelingen te maken hebben. Het lijken open eindes te zijn in deze debatten: bijvoorbeeld bij de discussie over de specifieke rol van de overheid bij het vaststellen curriculum versus vrijheid van onderwijs, of over het door- of invoeren van

veranderingen in het onderwijsbeleid door een generieke dan wel sectorale of experimentele aanpak, of de snelheid van implementatie versus geleidelijkheid. Dergelijke issues hebben te maken met de diversiteit in het veld, qua belangen, inzichten en gevoel van urgentie. Dat raakt de rol van de Onderwijsraad in die zin dat concrete adviezen altijd keuzes en plaatsbepalingen zullen bevatten ten opzichte van dergelijke issues, die de acceptatie en de invloed ervan kunnen beïnvloeden.

Academische Respons

Met behulp van Google Scholar is de respons in wetenschappelijke literatuur voor de zes geselecteerde publicaties in kaart gebracht. Deze respons is bescheiden in aard, wat past bij de missie en taak van de raad. De gevonden aantallen verwijzingen zijn echter ook klein omdat Google Scholar naar alle waarschijnlijkheid de website van de Onderwijsraad niet indexeert. Niettemin zijn er verwijzingen te vinden, vooral in het Nederlands taalgebied, en komen de verwijzingen van kennisinstellingen zoals de WRR. Verwijzingen die te herleiden zijn naar universiteiten en hogescholen zijn veelal te vinden in master-theses, wat aangeeft dat adviezen ook in het hoger onderwijs gebruikt worden. Het advies *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, geschreven samen met de raad voor Cultuur, heeft met 46 verwijzingen verreweg de meeste verwijzingen in wetenschappelijke literatuur. *Grenzen stellen, ruimte laten* heeft aandacht in -veelal internationale- tijdschriften voor religiewetenschappen.

Conclusie: Dynamiek van respons in verschillende domeinen

In thematische zin kenmerkt het werk van de raad zich door een complexe materie, met onderwerpen die een lange adem vergen zoals over selectie in *Doorgeschoten differentiatie, Later Selecteren beter differentiëren*, of ook de adviezen over taal en rekenen. De publicaties zijn gericht op een veld van zeer diverse onderwijsorganisaties met uiteenlopende doelstellingen en achtergronden. Uit deze analyse blijkt dat de adviezen van de raad veel worden gebruikt, ook als er sprake van grote politieke en maatschappelijke tegenstellingen in opvattingen over het onderwijs. In de discussies over bijvoorbeeld de burgerschapsopdracht in relatie tot onderwijsvrijheid is de raad met *Grenzen stellen, ruimte laten* in staat geweest om het parlement en de pers te voorzien van gezaghebbende inzichten.

De invloed van de raad komt tot uiting in ministeriele besluiten zoals het verlengen van beschikbaar gestelde budgetten (NPO) of ook het lanceren van initiatieven zoals het Leesoffensief naar aanleiding van *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*. De respons in het parlement duidt op waardering, vooral waar gebruik gemaakt wordt van inzichten van de raad.

De doelgroepen in het onderwijsveld worden bereikt, er is duidelijk sprake van invloed via kennisplatforms en belangenbehartigers, waarbij met name de belangenbehartigers actief zijn in gespecialiseerde media en op hun eigen websites. Dat wil niet zeggen dat de communicatie met doelgroepen volledig onproblematisch is. De reacties verschillen in die zin dat er zich meerdere segmenten in het publiek lijken af te tekenen: een eerste van het min of meer geïnstitutionaliseerde of gevestigde veld van organisaties en experts, een tweede segment individuele docenten en leerkrachten en bloggers zoals het Red Team, en ten derde de auteurs van buiten het veld.

Hoewel er sprake is van vaak aanzienlijke respons is er slechts in een beperkte zin sprake van vermenging daarvan tussen de domeinen van parlementaire politiek, pers en maatschappij. Uitzondering vormt wellicht de respons op *Grenzen stellen, ruimte laten*, waarbij er commentaren en kritieken in de confessionele pers te vinden zijn die vooraf gaan aan het parlementaire debat. Maar dat raakt de raad noch het advies. Dit is van belang omdat recente soortgelijke analyses voor het PBL en het CPB lieten zien dat deze vermenging juist wel plaats vindt met daarbij kenmerkende communicatiepatronen die deze instituten veel aandacht vergden. Anders dan bij deze planbureaus is er dus geen situatie waarbij de expertise en het gezag van de raad ter discussie wordt gesteld, of dat er expliciet sprake is van *contested knowledge*, zoals bij PBL duidelijk werd.

Niettemin komen in deze analyse overkoepelende issues naar voren, zowel in de parlementaire debatten, als in de pers en in het maatschappelijk debat die de rol van de raad raken. Deze komen voort uit de aard van het veld maar raken daarbij ook aan de adviesrol van de raad. *Later selecteren, beter differentiëren* adviseert om generiek en met spoed werk te maken van een langere brugperiode. Vanuit diverse delen van het veld wordt het uitgangspunt en de noodzaak van latere selectie aanvaard maar daarentegen gepleit voor specifieke maatregelen of ook geleidelijkheid. Dat advies, maar ook andere publicaties, leidt tot voortzetting van debatten in het veld, vooral onder belangenbehartigers. Hoewel de raad in zijn communicatie strategie stelt vanwege omvang en inzet geen aanjager te willen zijn van het maatschappelijk debat blijkt hij dat wel te zijn.

In al deze segmenten klinkt veel betrokkenheid en bezorgdheid door over de door de raad gesignaleerde problemen van kwaliteit en staat van het onderwijs. Die betrokkenheid en bezorgdheid verklaart mede ook de soms kritische respons. Maar vooral in het tweede segment van individuele docenten en bloggers valt ook op te maken dat de auteurs hun getoonde betrokkenheid en bezorgdheid niet zomaar erkend zien: verwijten dat beleidsvoorstellen “top down” zijn raken soms ook de raad. En er klinkt ook wel door niet gehoord te zijn, ook al worden belangenbehartigers en collega-leerkrachten betrokken bij het opstellen van de adviezen.

De hier gesuggereerde segmentering van gebruikers lijkt ook door te klinken in enigszins verschillende belangstellingen voor de publicaties. *Later selecteren, beter differentiëren* wordt zowel in de media, in het onderwijsveld zowel als door andere maatschappelijke publieken veel gebruikt, maar de maatschappelijke respons vanuit de onderwijssector is voor een aantal andere publicaties wel verschillend ten opzichte van de aandacht van kranten en andere maatschappelijke gebruikers: met meer prioriteit voor adviezen die specifiek de organisationele aspecten van het onderwijs raken, zoals *Publiek karakter voorop*, of *Nationaal programma onderwijs*, en in verhouding een kleinere respons voor *Grenzen stellen, ruimte laten*. Twee aspecten lijken daarbij een rol te spelen. De politieke gevoeligheden met betrekking tot publicaties, zoals rondom de vrijheid van onderwijs, bevordert de belangstelling. De belangstelling vanuit kranten en andere maatschappelijke gebruikers lijkt ook groter te zijn bij die publicaties die bredere leefwerelden raken van ouders en andere belangstellenden. Dat is in het bijzonder het geval bij *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, dat een heel groot en breed bereik heeft gekregen. De discussies in media naar aanleiding van *Later selecteren, beter differentiëren* laten overigens het belang zien van goed ingevoerde journalisten en columnisten.

Het communicatieplan van de raad gaat uit van verschillende fasen in dergelijke debatten, zoals de wetenschappelijke, de stakeholder en de bestuurlijke fase. Uit deze analyse komt naar voren dat een dergelijke indeling moeilijk te onderscheiden is, wat mede veroorzaakt wordt door de complexiteit van de materie en de diversiteit van het veld. Om deze redenen, maar ook om de bredere betrokkenheid en bezorgdheid in en om het veld vorm te geven is het te overwegen om adviezen waar dat kan te voorzien van scenario's.

De omvang van de parlementaire respons is groter dan voor enkele andere adviesorganen maar veel kleiner dan andere zoals de WRR of de Gezondheidsraad. De vraag kan gesteld worden of deze niet vergroot zou kunnen worden zeker gezien de aanzienlijke respons in de andere hier geanalyseerde domeinen van media, onderwijsveld en overige maatschappelijke gebruikers.

Voor aanbevelingen en nadere conclusies verwijs ik naar de rapportage van Leonie van Drooge LvD Impact & Evaluatie, omdat deze mede zijn gebaseerd op de uitkomsten van deze respons analyse, en ik ze onderschrijf.

Inleiding

Deze contextuele respons analyse is onderdeel van de periodieke externe evaluatie van de Onderwijsraad die in samenwerking met Leonie van Drooge Lvd Impact & Evaluatie wordt uitgevoerd. De analyse brengt de interactie van de Onderwijsraad in kaart met de belangrijkste gebruikers in vier uiteenlopende domeinen: politiek, pers, wetenschap, sociale media en het brede maatschappelijke domein van gebruikers. Doel van de analyse is een empirische grondslag te bieden voor de nadere evaluatie door Van Drooge, die zal bestaan uit interviews. Daarnaast biedt de analyse informatie voor de raad in de verdere ontwikkeling van zijn communicatiestrategie. De opzet van de analyse is vooral gericht op zes cases die kenmerkend zijn voor de missie en de communicatiestrategie van de raad. De keuze voor deze cases en de daarin opgenomen adviezen is in overleg met de raad gemaakt.

In methodologische zin volgt de analyse de aanbevelingen van SIAMPI (Social Impact Assessment Methods for research and funding instruments through the study of Productive Interactions).¹ Volgens deze benadering loont het om bij “impact” niet direct te zoeken naar concrete of afzonderlijke realisaties van invloed, maar te kijken naar de relaties die aan invloed of “impact” ten grondslag liggen: is er sprake van *productieve interactie* tussen de actoren, en waaruit bestaat deze. De analyse poogt de productieve interacties van de raad in kaart te brengen met actoren die in het kader van zijn missie belangrijk zijn. Daarbij ligt de nadruk niet op de acties en het beleid van het de raad zelf, maar op de respons van actoren en de effecten op het politieke, publieke en professionele debat, met als hoofdvraag of de raad gezien wordt als gezaghebbend en hoe dat gezag door gebruikers gedefinieerd wordt op positieve of kritische wijze. De analyse gaat over de periode 2019-2022.

De werkwijze is steeds om de respons eerst zo veel mogelijk kwantitatief te analyseren, wat de basis is voor de systematische selectie van materiaal voor de meer kwalitatieve analyses van de respons.

Allereerst is gekeken naar de receptie van het werk van de Onderwijsraad in het parlement, dat wil zeggen hoe het werk gebruikt wordt, maar ook naar de wijze waarop de raad als instituut en adviseur wordt gerepresenteerd. De analyse betreft alle plenaire debatten uit de Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer en geeft een kwantitatief beeld van de respons. Dat vormt vervolgens de basis voor een nadere kwalitatieve beschouwing van de verschillende modaliteiten van gebruik en representatie.

Vervolgens is gekeken naar de respons in de pers op de zes cases. Daarbij wordt ingegaan op de weken met veel media aandacht, en op de relatie met de parlementaire agenda

De maatschappelijke respons is onderzocht aan de hand van alle 25 publicaties van de raad die in de periode 2019-2022 verschenen zijn, met een verdiepingsslag voor de zes door de raad voorgestelde publicaties. Op internet is gezocht naar sporen van gebruik van deze publicaties, met behulp van zoekmachines Google en BING, zodat een beeld gegeven kan worden van frequente (heeft drie of meer publicaties gebruikt) en niet frequente gebruikers, en van het gebruikersprofiel van publicaties.

Ook is de academische respons is onderzocht, aan de hand van de zes publicaties, met behulp van Google Scholar.

¹ Spaapen, J., & Van Drooge, L. (2011). Introducing ‘productive interactions’ in social impact assessment. *Research evaluation*, 20(3), 211-218.

De Onderwijsraad

De Onderwijsraad is een onafhankelijk adviesorgaan van de overheid dat gevraagd en ongevraagd advies uitbrengt over de brede staat van en ontwikkelingen in het onderwijs. De raad telt ongeveer 10 door de Kroon benoemde raadsleden die elk hun onafhankelijk inbreng hebben, afkomstig uit diverse geledingen van het brede onderwijsveld. De raad heeft een werkprogramma dat mede op basis van gesprekken met overheid, parlement en veld, en wordt ondersteund door een staf van 20 personen.

De adviezen maken gebruik van kennis en ervaring uit de onderwijspraktijk en de praktijk van onderwijswetgeving en -beleid. Dat gebeurt onder meer aan de hand van uitgebreide interviews en groepsgesprekken met betrokkenen uit het veld. En ze worden gebaseerd op wetenschappelijke kennis en inzichten, niet alleen door literatuurstudie maar ook door de samenwerking met diverse andere adviesorganen en kennisdeling met onder andere de planbureaus, en in de internationale uitwisseling met andere onderwijsraden. Speciale vermelding verdient de Jongeren Onderwijsraad: leerlingen en studenten van diverse leeftijden en schooltypen delen hun ervaringen en ideeën over het Nederlandse onderwijs en denken mee over onderwerpen waarover de raad adviseert.

Parlementaire Respons

De betekenis en invloed van de Onderwijsraad in het domein van overheid en politiek komt op verschillende wijzen tot stand. Het werkprogramma van de raad komt mede tot stand op basis van gesprekken met bewindslieden van het Ministerie van OCW en het parlement. De raad stelt gevraagd en ongevraagd adviezen op die van een reactie worden voorzien door het Ministerie en die in het parlement besproken worden. Ook wordt de raad om advies gevraagd bij majeure wetwijzigingen, met name die een wezenlijke verandering betekenen op het vlak van governance, sturing, toezicht en bekostiging, raken aan artikel 23 Grondwet of die grote implicaties hebben voor de onderwijspraktijk. De interactie van de raad in het politieke domein is dus complex, waarbij de respons in het parlementaire debat hier wordt opgevat als indicator van de productiviteit ervan.

Respons in aantallen

Volgens Overheid.nl zijn er in de periode 2019-2022 57 verslagen in de parlementaire Handelingen te vinden waarin melding wordt gemaakt van de Onderwijsraad.² De raad wordt vooral genoemd in de debatten in de Tweede Kamer (49 van de 57 verslagen) en bij de besprekingen van de Ministeriële begrotingen voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en bij een groot aantal onderwerpen van diverse aard. De expertise van de raad wordt dus op een breed terrein van het debat over onderwijs betrokken.

Tabel 1 Aantallen vermeldingen van de raad in Eerste en Tweede Kamer, naar partij*

	EK	TK	Totaal
Minister	6	27	33
D66	5	12	17
SP	8	6	14
PvdA	9	3	12
SGP	1	10	11
GroenLinks		6	6
CDA	2	4	6
VD	1	4	5
CU	3	2	5
PVV	3	2	5
DENK		2	2
Omtzigt		1	1
Totaal	38	79	117

* Exclusief moties.

Alle passages uit de verslagen waarin de raad genoemd wordt zijn vervolgens opgenomen en geïdentificeerd naar spreker, partij, en het onderwerp van inbreng van de spreker. In totaal gaat het om 117 inhoudelijke tekstfragmenten.³ Deze inventarisatie biedt zicht op de intensiteit van het debat over de verschillende vergaderonderwerpen, op de betrokkenheid

² Lijsten van ingekomen stukken zijn hiervan uitgesloten.

³ Elk tekstfragment bevat een of meer verwijzingen van een spreker met één specifieke representatiewijze voor de raad. Een interventie van een spreker kan daarom meerdere afzonderlijke tekstfragmenten omvatten.

van politieke partijen en hun woordvoerders. Zo blijkt dat veel partijen, zowel coalitie als oppositie, verwijzen naar de raad en gebruik maken van zijn rapportages en beleidsadviezen. (Tabel 1)

De raad wordt vaak genoemd bij de parlementaire behandeling van de Wet uitbreiding bestuurlijk instrumentarium onderwijs, vooral in de Tweede Kamer, gerelateerd aan de publicatie *Grenzen stellen, ruimte laten*, en bij de Doorstroom van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs, juist vooral in de Eerste Kamer. Ook bij een aantal andere debatten, zoals Meer ruimte voor nieuwe scholen of Kansenongelijkheid wordt regelmatig verwezen naar de Onderwijsraad. (Tabel 2)

Tabel 2 Parlementaire debatonderwerpen met vijf of meer verwijzingen naar de raad

Debat	Aantal verwijzingen in EK	Aantal verwijzingen in TK	Totaal
Wet uitbreiding bestuurlijk instrumentarium onderwijs	3	13	16
Doorstroom van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs	15	1	16
Meer ruimte voor nieuwe scholen	8	5	13
Kansenongelijkheid in het onderwijs		9	9
Afschaffing fusietoets in het funderend onderwijs	6	2	8
Burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs	5		5
Overige parlementaire onderwerpen met minder verwijzingen	1	49	50
Totaal	38	79	117

Ook in een aantal debatten waarbij weliswaar het afzonderlijk genoemde parlementaire onderwerp verschilt maar er wel sprake is van samenhangen in overkoepelende groepen onderwerpen wordt de raad met regelmaat genoemd. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om onderwerpen die te maken hebben met specifieke regelgeving over toezicht, erkenning en bekwaamheid (25 tekstfragmenten): bij toezicht op schoolbesturen (zoals de fusietoets), bekwaamheid en registratie van leraren, curriculum en kwaliteitseisen, de afschaffing van het lerarenregister of de Wet actualisering deugdelijkheidseisen funderend onderwijs.

Een ander veelvoorkomende groep onderwerpen betreft Kansenongelijkheid en Segregatie, waarbij een reeks publicaties aan de orde komen zoals *Later selecteren, beter differentiëren*, *Doorgeschoten differentiatie* en het in 2017 verschenen *Het bevorderen van kansengelijkheid en sociale samenhang*, dat een uitgebreid overzicht biedt van eerdere adviezen van de raad over deze onderwerpen. Niet alleen het aantal malen (19 keer in totaal) dat dit onderwerp ter sprake komt in woordvoeringen in steeds weer terugkerende debatten (in 2019, 2021 en 2022), ook de meer inhoudelijke waardering getuigt van het belang dat in het werk van de raad gesteld wordt. Zo spreekt voormalig minister Slob over *Doorgeschoten differentiatie* van een heel belangwekkende studie, terwijl ook de SP spreekt van een zeer lezenswaardige studie.⁴

Dergelijke debatten laten zien dat de geboden inzichten van de raad ten nutte komen van kabinet zowel als Kamer. Het is gebruikelijk dat de adviezen van de raad meewegen in de totstandkoming van beleid en wetsvoorstellen van het Kabinet. Zo stelt voormalig minister Wiersma:

⁴ Kansenongelijkheid in het onderwijs, TK 17 januari 2019, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20182019-42-11.html>

Het is niet wenselijk om daarnaast particulier aanvullend onderwijs te bekostigen, ook gezien de zorgen geuit door de Onderwijsraad over de verstreming van publiek en privaat onderwijs.⁵

De adviezen stellen ook de oppositie in staat stellen om het Kabinet kritisch te bevragen. Dat blijkt bijvoorbeeld bij het EK debat in 2020 over het voorstel om de fusietoets af te schaffen, waarbij leden van de oppositie nadrukkelijk naar de overwegingen van de Onderwijsraad vóór handhaving van een fusietoets.

In het voortgezet onderwijs bijvoorbeeld is sinds 1980 het aantal leerlingen per instelling met 256% gegroeid. De minister stimuleert met het schrappen van de fusietoets juist de schaalvergroting. Daar is GroenLinks huiverig voor. We zijn niet de enigen. Ook de Onderwijsraad wijst daarop. Zij vinden de fusietoets een belangrijk instrument om de vorming van te grote scholen tegen te gaan. Toen het regeerakkoord uitkwam, schreef de Onderwijsraad een advies over het schrappen van de fusietoets. De Onderwijsraad schreef daarin: "Voorkomen dient te worden dat in bepaalde gebieden slechts een bestuurlijke aanbieder van onderwijs overblijft. Bovendien kan bij doorgesloten schaalvergroting doelmatigheidsverlies optreden". Hoe ziet de minister dit?⁶

Dat is ook het geval in het EK debat in 2020 over *Meer ruimte voor scholen*, waar melding wordt gemaakt van mogelijke effecten op segregatie en kansenongelijkheid die de raad signaleerde bij verruiming van de mogelijkheden tot schoolstichting.

Afgelopen jaar nog waarschuwde de Onderwijsraad voor de toenemende mate waarin kinderen worden opgesloten in de bubbel van hun ouders. Deze wet kan dat probleem mogelijk in verregaande mate meer faciliteren, want waar het openbaar onderwijs er voor iedereen is, dreigt het steeds meer te worden voor iedereen die zo'n marginale overtuiging heeft dat het niet lukt om een groepje ouders bij elkaar te krijgen om een eigen school op te richten. Een wildgroei aan bubbels is een mogelijke conclusie van dit wetsvoorstel.⁷

Een ander voorbeeld is het debat over gedifferentieerd toezicht. De raadspublicatie *Essentie van extern toezicht* komt tot de aanbeveling dat het gedifferentieerd toezicht afgeschaft zou moeten worden. Het is in 2014 ingevoerd om de inspectie in staat te stellen scholen in het primair en voortgezet onderwijs het predicaat "goed" of "excellent" te geven. Hoewel de minister aan het toezicht wil vasthouden slaagt het parlement er in om via een motie van D66 de afschaffing gedaan te krijgen, waarbij de motie nadrukkelijk verwijst naar de inzichten van de raad.⁸

Inhoudelijke waardering

De waardering van het werk van de Onderwijsraad vindt meestal plaats aan de hand van verwijzingen naar de inhoud van de publicatie, bijvoorbeeld door het citeren van een inzicht, bevinding of conclusie. Dat is in bijna de helft van alle debatbijdragen het geval. Andere bijdragen noemen -waarderend- het rapport, of gaan over een verzoek om de raad een advies te laten opstellen. Ook zijn er verwijzingen, doorgaans van bewindspersonen, naar lopend onderzoek of de aankondiging van een te verwachten publicatie. Een enkele bijdrage verwijst op positieve wijze naar een beleidsadvies van de raad, of naar de raad als autoriteit. Het overgrote deel van de bijdragen representeren daarmee de Onderwijsraad als

⁵ D. Wiersma (Minister), TK 24 nov 2022 Schriftelijke antwoorden op vragen. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-1070832.html>

⁶ L Westerveld (GL), Afschaffing fusietoets in het funderend onderwijs, TK, 5 september 2019, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20182019-105-7.html>

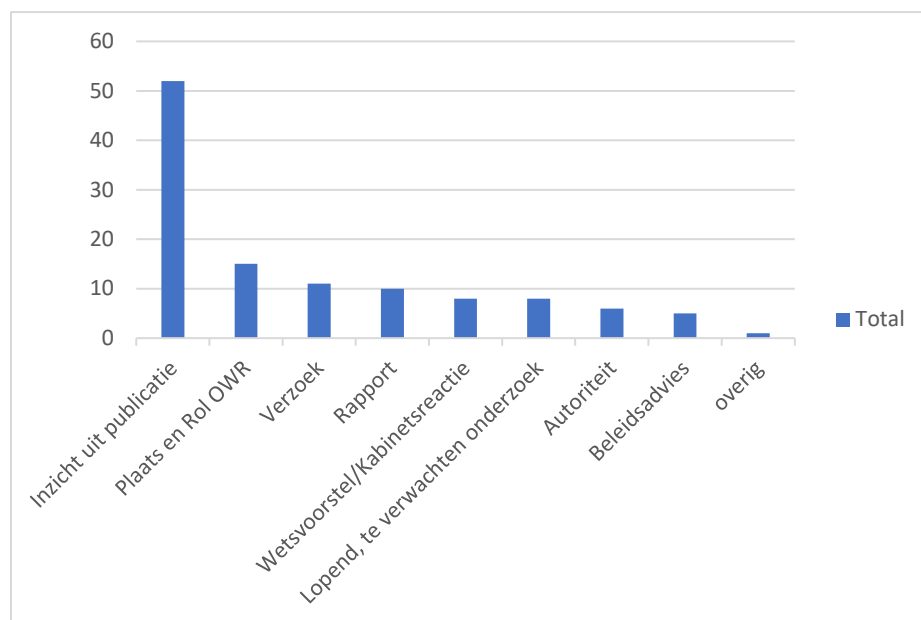
⁷ P. Kwint (SP), Meer ruimte voor scholen, TK, 12 september 2019, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20182019-108-10.html>. Idem: E.M. Sent (PvdA), Meer ruimte voor scholen, EK, 12 mei 2020, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-ek-20192020-26-6.html>

⁸ Motie Van Meenen, D66, Onderzoekskaders 2022 Inspectie van het Onderwijs, TK, 1 februari 2023, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20222023-47-4.html>

Zie ook: A. Truijens, De overheid is geen prijsuitreiker – maar moet strenger toezicht houden op scholen, De Volkskrant, 14 februari 2023

een gezaghebbende instantie, waarbij vooral de nadruk gelegd wordt op de inhoudelijke adviezen en inzichten die de raad in zijn publicaties te bieden heeft.

Een bijzondere categorie vormen de vijftiental debatbijdragen die gaan over de rol en plaats van de raad in het beleids- en besluitvormingsproces. In deze gevallen gaat het dus in veel mindere mate om de inhoud van de publicatie maar vooral om de raad zelf, en over de verhoudingen van de raad met het parlement of met het omvattende beleidsproces.

Figuur 1 Waarderingsvormen van de Onderwijsraad in parlementaire debatten

In vijf gevallen over adviescolleges wordt de werkwijze met en het toezicht op de raad ten voorbeeld gehouden. Verscheidene Kamerleden doen dat bij een debat over de sportraad,⁹ en hetzelfde gebeurt ook bij de discussie over een nieuw adviescollege voor politieke ambtsdragers,¹⁰ wat er op duidt dat de Kamerleden zich zeer bewust zijn van de werkwijze en daar tevreden over zijn.

Toch zijn er ook aanwijzingen dat de procedurele aspecten van de adviesrol van de raad ook meespelen in de politieke meningsvorming. Dat gebeurt bij de Wet uitbreiding bestuurlijk instrumentarium onderwijs, in 2022 (8x). Het gaat over de bevoegdheid van de overheid om bij scholen te kunnen ingrijpen in het geval van ernstige gevallen van discriminatie, anti-rechtstatelijk onderwijs of sociale onveiligheid. De raad heeft daarover in 2021 op eigen initiatief een advies gegeven in de publicatie *Grenzen Stellen, Ruimte Laten*, maar is over dit wetsvoorstel niet om advies gevraagd. Het oorspronkelijke wetsvoorstel heeft in de beoordeling door de raad van State kritiek gekregen op een aantal belangrijke definities en criteria, wat geleid heeft tot deze wijzigingen. Dat heeft geleid tot de wijzigingen die in dit debat worden besproken. De SGP en CU vinden dat een advies van de raad wel nodig is gezien het fundamentele karakter van de wet. D66, voorstander van de wijziging, vindt dat nodeloos ingewikkeld en spreekt daarbij van een tactiek van procedurele vertraging.

⁹ L. Westerveld (GL), R. Bisschop (SGP) en R. Heerema (VD), Wet op de Nederlandse Sportraad, TK 16 juni 2022, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20212022-81-10.html>

¹⁰ R. Bisschop (SGP), Wet adviescollege rechtspositie politieke ambtsdragers, TK, 1 juni 2021, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20202021-82-24.html>

Ook in de eerder genoemde discussie over het gedifferentieerd toezicht komt een procedure voorstel aan de orde, waarbij het meer principiële karakter van raadsadviezen een rol speelt. Terwijl D66 *Essentie van extern toezicht* als directe onderbouwing beschouwt voor zijn voorstel tot afschaffing van het gedifferentieerd toezicht zegt toenmalig minister Wiersma dat het advies een meer principiële discussie beoogde te zijn waarbij een aantal aspecten onderbelicht zouden zijn. Wiersma stelt daarom voor om alsnog de raad en de Inspectie opnieuw om advies te vragen:

Die inhoudelijk kritische geluiden van de Onderwijsraad zijn er. Maar daar zit ook in, zoals de heer Van Meenen al zei, dat het gaat over concurrentie en kansenongelijkheid op schoolniveau, het vereiste papierwerk en het feit dat scholen zichzelf moeten melden. Over die aspecten staat niets in het advies van de Onderwijsraad. Zij beogen de meer principiële discussie over het stoppen met het gedifferentieerd toezicht, zodat de beoordelende taak het belangrijkste wordt, maar niet vanwege de zorgen over de uitwerking van gedifferentieerd toezicht op schoolniveau. U heeft daar wel zorgen over, maar ik vind het dan wijs om de inspectie te vragen iets te zeggen over wat zij in de praktijk zien. Dat zijn zij nu aan het doen. Er komt een evaluatie en dan kan ik of de Kamer op basis daarvan een besluit nemen. Dan heb je het wel gewogen.¹¹

Ook wordt een enkele keer de raad evenals de VO-raad en de PO-raad voorgesteld als dat deel van de onderwijs sector waarin docenten en leerkrachten niet gehoord zou worden, een opinie die overigens ook wordt tegengesproken.¹²

Vergelijking met andere adviesorganen en kennisinstellingen

De mate van de parlementaire respons op adviesorganen zal verschillen naar hun uiteenlopende taken en onderwerpen. Zo valt te verwachten dat de respons op adviezen van de SER, vanwege de grote belangstelling in het parlement voor economie, groter zal zijn dan meer sectoraal gerichte organen zoals ook de Onderwijsraad is. Ook kan de mate van respons te maken hebben met actuele ontwikkelingen, zoals dat het geval zal zijn bij de Gezondheidsraad vanwege de Covid crisis.

Tabel 3 Aantallen plenaire debatten in TK en EK waarin adviesorganen worden genoemd

	2019	2020	2021	2022	Totaal
Onderwijsraad	10	15	10	14	49
Gezondheidsraad	36	36	42	52	166
Onderzoeksraad voor Veiligheid	35	23	24	27	109
Raad voor Cultuur	4	5	11	6	26
Raad voor Openbaar Bestuur	8	6	5	4	23
Raad voor Volksgezondheid en Samenleving	6	4	10	7	27
SER	59	51	70	56	236
WRR	48	48	32	41	169

¹¹ D. Wiersma, Minister, Onderzoekskaders 2022 Inspectie van het Onderwijs, TK, 1 februari 2023, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20222023-47-4.html>

¹² Zie de discussie tussen Van Kesteren (PVV) en Fiers (PvdA), Doorstroom van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs, EK, 1 februari 2022, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-ek-20212022-15-5.html>

De aantallen parlementaire verslagen van plenaire debatten waarin diverse adviesorganen worden genoemd lopen sterk uiteen. De Onderwijsraad wordt vaker genoemd dan enkele andere, vooral sectorale, adviesorganen maar er zijn er ook die veel vaker voorkomen.

Voor kennisinstellingen zoals CPB, PBL en WODC zijn recentelijk respons analyses gedaan¹³ Weliswaar verschillen de taken en de missies van deze instellingen met die van de raad als adviesorgaan, er is wel een relevant verschil in het receptie patroon in de parlementaire respons. In het geval van de Onderwijsraad is deze overwegend positief, terwijl in het geval van de hier genoemde kennisinstellingen vaak kritiek klonk op de plaats en rol in het beleidsproces vaak gepaard gaande met in het parlement maar ook in de media uitgesproken wantrouwen. Samenhangend met de aandacht voor grote maatschappelijke issues zoals klimaatverandering, armoede en misdaadbestrijding bleek bij deze adviesorganen sprake te zijn van *contested knowledge*, een samenhangend patroon van wantrouwen van expertise zowel in de politiek als in het maatschappelijk debat. Dat is, met uitzondering van een enkele kritische opmerking van de PVV, bij de Onderwijsraad niet het geval. Weliswaar zijn er politieke tegenstellingen, zoals het debat tussen SGP en D66 liet zien. Maar die worden niet altijd uitgesproken, wat onder andere ook wordt bevorderd door de geboden inzichten van de raad via de publicaties. Van belang blijken ook de mogelijkheden om daar kennis van te nemen in meetings. Zo meldt de CU in de Tweede Kamer dat hij net als GroenLinks voorstander is van het aanpakken van segregatie, maar stelt ook dat volgens de raad die niet wordt veroorzaakt door verschillen in religieuze grondslagen.

Ik heb inderdaad de Onderwijsraad toen heel goed beluisterd en zelfs nog een keer de vraag gesteld om een bevestiging te krijgen. Inderdaad zei de Onderwijsraad: de segregatie in Nederland zit niet in de bijzondere scholen op religieuze grondslag; de segregatie zit inderdaad alleen in die ene richting, algemeen bijzonder, als het gaat om pedagogische concepten, waar inderdaad ouders van een zeker opleidingsniveau en met een zekere portemonnee bij voorkeur hun kinderen naartoe sturen. Dat baart me zorgen. Ik was blij met de vragen die mevrouw Westerveld heeft gesteld aan de minister om te bezien hoe je in dit land met zulke concepten wilt omgaan.¹⁴

Hoewel er heel duidelijk verschillende politieke opvattingen leven, zoals over onderwijsvrijheid en de rol van de overheid worden de inzichten van de raad daarover zeker gewaardeerd:

In de voorbereiding van het debat heb ik het rapport Onderwijsvrijheid én overheidszorg van de Onderwijsraad over artikel 23 Gw gelezen. Dat rapport is van december 2019. De Onderwijsraad laat zien dat er inherente spanningen in dit artikel zitten. Kort samengevat: de spanning tussen de vrijheid van onderwijs en de deugdelijkheidseisen van de overheid. Die spanningen zijn er volgens dit rapport ook bij het onderwerp van vandaag. Ik heb mezelf ook afgevraagd, juist als filosoof "wat vind ik van die spanning", en dan in de context van een toenemende pluriformiteit en groter wordende maatschappelijke tegenstellingen. Ik denk eerlijk gezegd dat je dit soort spanningen niet echt kunt wegmassen. Daarvoor zijn ze te fundamenteel.¹⁵

Samengevat

De respons op de onderwijsraad is hoofdzakelijk sectoraal georiënteerd; de debatten waarin gebruik gemaakt wordt van het werk van de raad zijn specifiek gericht op het onderwijsbeleid. Het aanzienlijke aandeel van debatbijdragen waarin

¹³ Ad Prins, Contextual Response Analysis of PBL research, 2017-2021, Groningen, 2021, Ad Prins, Contextuele Respons Analyse van het Centraal Planbureau 2016-2021, Groningen, 2021, Ad Prins, Contextuele Respons Analyse van het WODC 2016-2022, Groningen, 2022.

¹⁴ E. Bruins (CU), Meer ruimte voor nieuwe scholen, TK, 12 september 2019, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20182019-108-10.html>

¹⁵ M. Verkerk, CU, Burgerschapsoverdracht in het funderend onderwijs, EK, 8 juni 2021, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-ek-20202021-40-7.html>

zowel Kamerleden als het kabinet verwijzen naar de inzichten van de raad is een indicatie van invloed en gezaghebbendheid. Het gebruik richt zich op zeer uiteenlopende onderwerpen. In het oog springend is de belangstelling voor onderwerpen met betrekking tot kansenongelijkheid en segregatie, met rapporten als *Later selecteren, beter differentiëren*, *Doorgeschoten differentiatie* en het in 2017 verschenen *Het bevorderen van kansengelijkheid en sociale samenhang*, en onderwerpen met betrekking tot het bestuurlijk instrumentarium, d.w.z. de specifieke regelgevende rol van de overheid zoals toezicht, (school-)erkenning en waardering, met rapporten als *Nieuwe scholen* uit 2016, *Grenzen stellen, ruimte laten* en *Essentie van extern toezicht*.

Het waarderende gebruik van het werk van de raad vanuit verschillende zijden van het politieke debat wijst er op dat de raad in staat is om op evenwichtige wijze op principiële tegenstellingen in te gaan. De debatten gaan dan ook niet zozeer over deze tegenstellingen zelf, maar over de wijze waarop deze concreet uitwerken in het vast te stellen beleid. Daarin zijn verschillende issues te onderscheiden, zoals de specifieke rol van de overheid (zoals bij de burgerschapsopdracht, of de afschaffing van de fusietoets), de snelheid versus de geleidelijkheid waarmee adviezen zouden kunnen worden uitgewerkt en uitgevoerd of ook de wijze van omgang met het gedifferentieerde onderwijsveld in bijzondere onderwijsvormen. Dergelijke issues worden in het politieke debat verder uitgewerkt mede aan de hand van de geboden inzichten van de raad. De gezaghebbende positie brengt daarbij ook mee dat de raad onderdeel kan worden van procedurele oplossingen in de vorm van meer adviesvragen. Dat kan druk leggen op de agenda van de raad.

Respons in de media

De Onderwijsraad wordt bijzonder veel genoemd in kranten. Over de periode 2019-2022 zijn er meer dan 20.000 artikelen te vinden. De beknopte opzet van deze contextuele respons mede om ruimte te geven aan interviews en focusgroepen in het andere deel van de evaluatie vergt daarom een inperking van dit bronmateriaal. In overleg met de raad is gekozen voor een analyse van de media respons op een zestal publicaties die als cases worden behandeld. De cases vormen een palet van voorbeelden van de werkwijze van de raad, qua initiatief, onderwerp, spreiding over de tijd en vormen van samenwerking. (Tabel 3)

Tabel 4 Zes geselecteerde publicaties van de Onderwijsraad

jaar	datum	titel
2019	24 juni	Lees! Een oproep tot een leesoffensief.
2021	25 maart	Tijd voor focus
2021	15 april	Later selecteren, beter differentiëren
2021	5 oktober	Grenzen stellen, ruimte laten
2021	7 december	Publiek karakter voorop
2022	3 november	Taal en rekenen in het vizier

In krantenbanken is gezocht naar artikelen die op deze publicaties betrekking hebben. Er is gezocht met de titel van de publicatie en met bijkomende trefwoorden die daar zo kenmerkend mogelijk voor zijn. Zie bijlage 1 voor een lijst met bijkomende trefwoorden. In enkele gevallen heeft het zoeken met trefwoorden geleid naar artikelen die eerder verschenen dan de betreffende publicatie. Deze zijn apart bekeken en niet meegeteld in bijgaande kwantitatieve overzichten. Dubbele artikelen, met identieke titels in meerdere kranten of neven-edities van kranten, zijn samen geteld als één artikel.

Tabel 5 Aantallen artikelen over geselecteerde publicaties, in landelijke, regionale en overige media *

	Landelijk	Overig	Regionaal	Weekblad	Totaal
Later selecteren, beter differentiëren	85	1	28	2	116
Lees! Een oproep tot een leesoffensief.	27	3	20	1	51
Publiek karakter voorop	36		13	1	50
Grenzen stellen, ruimte laten	21		8		29
Taal en rekenen in het Vizier	9	1			10
Tijd voor focus	7		2		9
Totaal	185	5	71	4	265

* Het AD met regionale neventitels wordt hier geteld als een landelijk dagblad

De media aandacht verschilt aanzienlijk per publicatie, waarbij drie publicaties veel aandacht verwerven en de andere drie aanzienlijk minder. *Later selecteren, beter differentiëren* springt er uit als meest voorkomende publicatie, gevolgd door *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, en *Publiek karakter voorop*. (Tabel 4)

De invloed op het maatschappelijk debat

Inhoudelijk gezien geeft de respons in de media niet alleen een beeld van de omvang van aandacht voor de adviezen maar ook van de aard van het publieke debat en het effect dat de adviezen daarop hebben. Een inhoudelijk overzicht van

de reacties op de geselecteerde publicaties - hier in volgorde van verschijning, om zo ook rekening te kunnen houden met de ontwikkeling van de communicatiestrategie van de raad. Daarbij is gebruik gemaakt van 80 krantenartikelen. Daarbij gaat het niet alleen om wat er gezegd wordt, maar ook om wie aan het woord is of gelaten wordt en in welke kranten dat gebeurt.

Lees! Een oproep tot een leesoffensief

Bij verschijning krijgt de oproep van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur tot een leesoffensief veel aandacht. De bezorgdheid over taal- en leesvaardigheid onder leerlingen bestaat al lang en wordt breed gedeeld, niet alleen in het onderwijsveld maar ook onder journalisten en in opiniebijdragen. Toenmalig minister Van Engelshoven had daarom eind 2018 de beide raden om dit advies gevraagd. Het advies is gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie, gesprekken met deskundigen en een panel van bibliothecarissen en mediathecarissen. Het advies noemt de cruciale rol van de overheid en het roept meerdere partijen zoals scholen, bibliotheken, en kinderdagverblijven op om actie te ondernemen, waar dat kan ook met ouders.

Al ruim voor verschijning van het advies in juni 2019 verschijnen er krantenartikelen waarin de adviezen al ter sprake komen, zoals de aanbeveling tot de meer structurele vorm om het curriculum te kunnen aanpassen.¹⁶ Ook de oproep tot meer leesplezier wordt bij verschijning meteen opgenomen. Diverse journalistieke artikelen halen daarbij de voorzitters van beide raden aan¹⁷, en spreken schrijvers¹⁸ of ook bibliothecarissen en leesbevorderaars.¹⁹ Ingezonden opiniestukken, veelal van neerlandici, en Truyens, vaste onderwijscolumnist van de Volkskrant onderschrijven de zorgen die het advies baart, ook al zijn er verschillende invalshoeken. Neerlandicus Roelofs bepleit bijvoorbeeld de betekenis van oudere literatuur en goede mentoren,²⁰ terwijl uitgever Walraven en neerlandicus De Vos meer ruimte aan jongeren willen geven om eigen keuzes te maken in lijn met de aanbeveling minder nadruk te leggen op leeslijsten,²¹ of bepleit auteur en neerlandicus Van den Haak meer boeken voor jongens.²²

De grote aandacht voor het probleem krijgt ook weerslag in het overheidsbeleid. Ministers Slob en Van Engelshoven nemen begin december 2019 de oproep over met het voorstel van een actieagenda. Dat leidt tot hernieuwde media-aandacht voor het advies. Ook daarna houdt de belangstelling voor het rapport aan, en verschuift de discussie in het daarop volgende jaar over leesvaardigheid naar de manier waarop de leesvaardigheid het beste bevorderd kan worden. Deels wordt dat gedaan door columnisten die soms wat dwarsig schrijven: Stine Jensen eist bijvoorbeeld aandacht voor “niet-leuk” lezen²³, evenals G. Keijser in NRC die betwijfelt of “diep lezen” wel de beste doelstelling is – ook al gaat dat voorbij aan de definitie die de raden aan dat begrip geven.²⁴ Maar er verschijnen ook journalistieke artikelen over de problemen en aanpak zoals de aandacht voor de leesvaardigheid van docenten. Aandacht voor het advies is er ook in een reeks van vier artikelen in de Groene, van Yra van Dijk en Marie Jose Klaver.²⁵

¹⁶ R. Kuiper, Het lesprogramma moet op de schop: statistiek al vanaf de basisschool, meer aandacht voor leesplezier, Volkskrant 7 mei 2019, dezelfde dag ook verschenen in het ND.

¹⁷ J. Chaudron, ‘Laat scholieren ook sportboeken lezen, het kan zoveel leuker’, Trouw, 24 juni 2019, E. van Gaalen, ‘Laat scholieren ook sportboeken lezen, het kan zoveel leuker’, AD, 24 juni 2019.

¹⁸ E. Van Gaalen en T. Voermans, ‘Liefde voor lezen wordt er bij jongeren nu uit geramd’, AD, 24 juni 2019.

¹⁹ M. Dirksen, ‘Wie niet kan lezen, komt niet mee’, DvhN, 4 juli 2019.

²⁰ D. Roelofs, Gedateerde literatuur bestaat niet, Trouw, 28 juni 2019.

²¹ E. Walraven en B. de Vos, Laat leerlingen actief met een tekst bezig zijn, Trouw, 27 augustus 2019.

²² A. van den Haak, Ontlezing? Haal jongensboek uit de verdorvenhoek, 29 oktober 2019.

²³ S. Jensen, Met ‘leesplezier’ krijg je kinderen niet aan het lezen, zet in op boekenstraf, NRC 15 augustus 2020.

²⁴ G. Keijser, ‘Diep lezen, jongen!’ – doe de scholieren dat niet aan, NRC 19 augustus 2020.

²⁵ Y van Dijk, M.J. Klaver, Moeilijke boeken lezen is niet zielig, De Groene Amsterdammer, 20 april 2023.

Tijd voor Focus

Het advies komt tot stand op verzoek van de Tweede Kamer, en komt vlak na de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 2021 uit, op een moment van onderhandelingen over het dan te vormen nieuwe kabinet Rutte IV. Ook dit advies is gebaseerd op gesprekken met deskundigen, panels en literatuurstudie. Ook al is de aandacht positief, de publicatie krijgt met negen artikelen beperkte aandacht. Zo ontbreken de landelijke kranten zoals Trouw, Volkskrant of NRC en komt de aandacht vooral van confessionele kranten als Nederlands Dagblad, Reformatorisch Dagblad en Friesch Dagblad. En hoewel het advies ook een pleidooi is voor ruimere financiering van het basisonderwijs ontbreken reacties van belangenbehartigers zoals vakbonden of PO-raad. Ofschoon het advies meerdere aanbevelingen geeft, zoals het beter verdelen van de werkzaamheden zodat de leerkracht niet alle lessen hoeft te geven en een oproep doet aan de overheid om meer te investeren in onderwijsprofessionals, valt de nadruk in de pers eerder op de financiële verruiming van het budget voor onderwijs waar de raad ook voor pleit.²⁶

Later selecteren, beter differentiëren

Veel aandacht gaat uit naar *Later selecteren, beter differentiëren*, ruim twee keer zoveel als voor het eveneens vaak in de pers voorkomende *Lees! Een oproep tot een leesoffensief* en *Publiek karakter voorop*. Het advies is gericht op beleidsmakers, politici en de onderwijspraktijk, en wordt begeleid door een persconferentie en een online meeting. De grote aandacht en waardering voor de TV documentaire serie *Klassen*, uitgezonden door Human eind 2020 begin 2021, zal hebben bijgedragen aan de snel opkomende aandacht voor het advies die veel breder is dan het onderwijsveld en de politiek. *Later selecteren, beter differentiëren* verscheen 15 april 2021 vrijwel gelijk met het rapport *De Staat van het Onderwijs* van de Onderwijsinspectie. Een onderwijs-journalist van NRC spreekt van een radicaal advies dat met de suggestie dat het niettemin al op instemming vanuit het onderwijsveld zou kunnen rekenen gezien op brede steun voor de uitgangspunten ervan:

Verscheidene onderwijsorganisaties spraken zich er vorig jaar in een [gezamenlijk voorstel](#) al voor uit, Amsterdam kent een 'brede brugklas-bonus', en sinds [de Onderwijsinspectie in 2016 alarm](#) sloeg over de toegenomen kansongelijkheid hebben vrijwel alle politieke partijen het thema omarmd.²⁷

Een van de elementen van het voorstel is het generiek invoeren van een driejarige brugperiode. Het advies voor een brugperiode waarin scholieren in de eerste drie jaar van hun middelbare school nog niet worden onderscheiden naar schoolniveau, zoals nu het VMBO, Havo, Atheneum en Gymnasium, biedt ruimte voor verschillen in belangstelling en niveaus. „Leerlingen gaan in ons voorstel in wisselende groepen op verschillende niveaus vakken volgen” zo wordt voorzitter Edith Hooge geciteerd.

In de voorbereiding van het advies heeft de raad met die behoefte rekening gehouden. Niet alleen is het advies gebaseerd op uitgebreide literatuurstudie en door gesprekken met deskundigen te voeren. In panelgesprekken wordt een aanzienlijk aantal docenten, schoolleiders en schoolbesturen gevraagd mee te denken zodat rekening gehouden kan worden met de mogelijke implicaties van de adviezen voor de Nederlandse context en de specifieke situatie voor bepaalde delen van het onderwijs zoals het categoriaal gymnasium of het MBO.

In Trouw reageren sectorraden PO-Raad en VO-raad positief, vakbond AOb en belangenorganisatie Ouders & Onderwijs meer gereserveerd.²⁸

²⁶ Y van Dijk, E. van der Knaap, Meester, Waarde van onderwijs is meer dan alleen economische groei, NRC, 30 maart 2021.

²⁷ P. Veldhuis, Onderwijsraad wil radicaal ander stelsel: alle leerlingen in de driejarige brugklas, NRC 15 april 2021

²⁸ I. Schoenmacker, Ook bestuurders in het onderwijs vinden: er is geen enkele reden om kinderen zo vroeg te selecteren, Trouw, 15 april 2021

Toch leidt het advies vlak na de aanzienlijke media aandacht bij de verschijning vrijwel meteen ook tot kritiek. Die komt meteen na verschijnen van de publicatie, en betreft niet alleen de inhoud van het advies maar ook de rol van de raad. Het collectief van onderwijsbetrokkenen Red het Onderwijs Team schrijft in De Volkskrant:

*Zitten leraren te wachten op een systeem waarin zij leercoach worden bij maatwerktrajecten, zoals in het advies van de Onderwijsraad over een liefst driejarige brugperiode voor alle leerlingen, van basis vmbo tot en met gymnasium? Zal hierdoor hun werkplezier toenemen? Zorgt dit er echt voor dat de kwaliteit van het onderwijs en de kansengelijkheid verbeteren? Is kansengelijkheid het nieuwe politieke speeltje voor een reeks experimenten waarvan we maar moeten afwachten of het middel niet erger is dan de kwaal?*²⁹

Ook andere opiniestukken verschijnen, niet vanuit het georganiseerde onderwijsveld zoals uit de sectorraden, maar van betrokkenen uit het veld zoals geschiedenisdocent Balistreri:

*“Niemand is tegen gelijke kansen, maar wéér een van bovenaf bedachte onderwijsvernieuwing is het laatste waar het onderwijsveld, zeker in coronatijd, behoefte aan heeft”*³⁰

Ook oud-coördinerend inspecteur hoger onderwijs De Rijcke laat van zich horen, waarbij hij tot ferme conclusies komt

*“Voor zover ik de plannen nu kan beoordelen - uitsluitend op basis van de krant - is er van deze ervaringen in het geheel niets geleerd. [...] Wat vooral opvalt is de zeldzaam naïeve manier waarop de Onderwijsraad stelt dat er binnen de klas meer zal worden gedifferentieerd”*³¹

In deze opiniestukken wordt het advies beleefd als top-down, ook al zijn bij de totstandkoming ervan veel gesprekken gevoerd met docenten, besturen en diverse organisaties. Die beleving wordt vaak in een wat breder kader gezet van onderwijsvernieuwingen “waarop men niet zit te wachten”. Deels treft dat de raad zelf, maar vooral ook de initiatieven van toenmalige bewindslieden (Dekker, Slob). Martin Bootsma, medeoprichter van de actiegroep Red het Onderwijs (het Red Team) schrijft daarover:

Symbol hiervan is het project Onderwijs32, voortgezet als Curriculum.nu. Uitgerold door de toenmalige staatssecretaris Sander Dekker, zonder voorafgaande probleemanalyse en tegen de adviezen van de parlementaire enquêtecommissie van Dijsselbloem in. Onderwijs als dromenland voor denktanks en romantici. Het gevolg is dat leraren buitenspel staan en dat wordt niet opgelost door er voor de vorm een paar uit te nodigen voor werkgroepen.

Uit verscheidene opiniestukken en ingezonden brieven van docenten en van betrokken schrijvers en activisten uit het onderwijsveld klinkt het gevoel van uitsluiting door. Arno Leusink van de stichting Mensa voor hoogbegaafden heeft het over “leerlingen die in zo’n radicaal generiek keurslijf het slachtoffer worden.”³² Ook vreest men voor het voortbestaan van gymnasia.³³

Een ander patroon dient zich aan in discussiebijdragen van meer institutionele partijen uit de onderwijssector. Deze gaan naast het leveren van kritiek veeleer over het aandragen van oplossingen, met pleidooien voor beter onderwijs en meer

²⁹ M. Bootsma e.a., *Opinie: Onderwijs is een dromenland voor denktanks en romantici*, De Volkskrant, 20 april 2021

³⁰ R. Balistreri, *Driejarige brugklas is een slecht idee*, Trouw, 20 april 2021

³¹ F. de Rijcke, *Een driejarige brugklas? Dat is in 1975 al mislukt*, Trouw, 23 april 2021.

³² A. Leusink, *Slimme leerlingen mogen er niet zijn van de Onderwijsraad*, NRC, 21 april 2021

³³ H. Mishra, *Driejarige brugklas is een halfslachtige maatregel*, NRC, 15 juni 2021.

aandacht voor kwaliteit van leraren. In een essay over het gymnasium als uitgezonderde schoolvorm citeert Sanne Bloemink onder meer Louise Elffers, directeur van het kenniscentrum ongelijkheid en behorend tot de 33 voor dit advies geïnterviewde betrokkenen:

“[Elffers] begrijpt het advies van de Onderwijsraad, maar denkt niet dat een stelselherziening nodig is. ‘Ik denk eerder aan de wortel dan aan de zweep. Zo zou je een stevige financiële prikkel kunnen geven aan brede scholengemeenschappen. Zorg ervoor dat het op die scholen heel aantrekkelijk wordt om te leren en te werken: voldoende goed gekwalificeerde docenten, kleine klassen, veel tijd en ruimte om te differentiëren. Alles valt of staat met de uitvoering.’”³⁴

Onder auteurs die uit het onderwijsveld zelf komen valt zowel bijval als kritiek te horen, en wordt gezocht naar oplossingen.³⁵ Hanke Korpershoek, wijst op conservatisme onder hoog opgeleiden³⁶ (interview Trouw, 24 april 2021), en een opiniestuk in ND³⁷ leidt tot een reactie van een docent die spreekt van de weerbarstige onderwijspraktijk³⁸.

Opiniestukken van auteurs van buiten het onderwijsveld zijn daarentegen veel radicaler van toon, zoals oud-politicus Hans Wiegel³⁹, die zegt dat het rapport de papierversnipperaar in moet, of columnist C. Weijts die spreekt van eenheidsworst.⁴⁰ Bij sommige kritieken is het duidelijk dat de critici verwijzen naar meer algemene beelden in plaats van de inhoud van het advies. Het advies stelt rekening te hebben gehouden met de bevindingen van de Parlementaire Commissie Onderwijs Vernieuwingen (Commissie Dijsselbloem) uit 2008. Niettemin wordt in de kritieken wel het verwijt gemaakt dat de raad de uitkomsten van die commissie vergeten is zoals in een dubbelinterview in Trouw eind april 2019, waarin de filosoof Frank Ankersmit zegt “Maar het lijkt alsof de Onderwijsraad nu alweer de Commissie Dijsselbloem vergeten is en niet wil leren van fouten uit het verleden.”⁴¹ In een ingezonden brief verwijst oudgediende onderwijskundige D. Kohnstamm naar het debat over de middenschool midden jaren zeventig (NRC 26 april 2021).

Uit de artikelen blijkt dat verreweg de meeste auteurs de urgentie van het probleem onderschrijven, hoewel de gekozen richting van een generieke brugperiode veelal niet wordt gedeeld. Niet alleen zijn er voorstellen voor geleidelijkheid, of pleidooien voor decentrale oplossingen,⁴² er is ook aandacht voor de bredere maatschappelijke achtergronden van ongelijkheid die, zoals Bloemink schrijft, het onderwijs overstijgt:

het advies van de Onderwijsraad zie ik niet als panacee. Er moet in het voorgestelde systeem immers opnieuw gedifferentieerd worden binnen de driejarige brugklas, waardoor dezelfde mechanismes voor social closure hun gang kunnen gaan. Nu niet tussen scholen, maar tussen groepen op scholen. Daarnaast bestaat het risico dat, door de algemene onderscheidingsdrang en competitiedruk in de samenleving, het privéonderwijs zal groeien; iets wat alleen maar zal leiden tot nóg meer ongelijkheid.

³⁴ S. Bloemink, Laten we het eens over onszelf hebben, De Groene Amsterdammer, 6 mei 2021

³⁵ E. Ex, Drie jaar brugklas? Voer dat liever geleidelijk in (en doe dat ook wat aan de klassengrootte), Trouw, 21 april 2021

³⁶ Laura van Baars, 'De progressiefste ouders maken de conservatiefste schoolkeuzes', Trouw, 24 april 2021

³⁷ H. Korpershoek, Gemengd in de brugklas, ND, 3 mei 2021

³⁸ B. Mollema, Gemengde brugklas werkt niet, ND, 6 mei 2021

³⁹ H. Wiegel, De Week van Wiegel, Telegraaf 26 juni 2021

⁴⁰ C. Weijts, Inclusieve Eenheidsworst, NRC 7 mei 2021

⁴¹ A. van Ditmars, Filosofisch Elftal: Alles gelijktrekken dat doe je niet even, Trouw, 29 april 2021

⁴² R Deijkers Middenschool Laat keuze voor driejarige brugklas gewoon over aan de scholen. EW Magazine, 17 april 2021

De aanzienlijke aandacht⁴³ voor het advies leeft medio 2022 weer op, gevoed doordat het kabinet het advies van de raad opvolgt en met plannen komt om de selectie voor het voortgezet onderwijs uit te stellen.⁴⁴

Grenzen stellen, ruimte laten

Dit op eigen initiatief uitgebrachte advies is een vervolg op een notitie uit 2019 waarin de raad, opgericht in het kader van artikel 23 zich positioneert als hoeder van de vrijheid van onderwijs. Naast literatuurstudie is er gesproken met vele betrokkenen, door individuele interviews met deskundigen, en zijn er diverse panels, workshops en ronde tafel gesprekken georganiseerd waarin deskundigen, besturen, ouders en jongeren aan hebben deelgenomen. De aanleiding voor het op eigen initiatief opgestelde advies naar aanleiding van het 100 jarig bestaan van de raad is mede ingegeven door de ophef in de media en de politiek over het onderwijs op islamitische en christelijke scholen.⁴⁵ Voorafgaand aan de totstandkoming van het advies is er veel publieke en politieke verontwaardiging over het extremisme dat op islamitische scholen zoals het Haga lyceum zou zijn onderwezen, en over de weigering van homoseksuele leerlingen op reformatorische scholen. Dit leidde tot politieke druk tot meer wetgeving, maar het daaruit voortvloeiende wetsvoorstel leidt echter tot verwijten. Tal van artikelen, vooral in confessionele media zoals het Reformatorisch Dagblad en het Nederlands Dagblad verwijten de parlementaire politiek en de Minister dat de inspectie te verstrekende bevoegdheden krijgt om op de naleving van de zgn. 'burgerschapopdracht' toe te zien. De reformatorische scholenkoepel VGS en de vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs Verus laten weten dat dit te ver gaat,⁴⁶ en hoofdredactionele commentaren spreken van bemoeizucht.⁴⁷ In de verhitte discussie wordt dan later ook gesteld dat de vrijheid van levensbeschouwing van scholen in het geding is:

“De vrijheid van richting komt in het geding als de overheid gaat voorschrijven welke burgerschapsvaardigheden leerlingen moeten hebben. Burgerschap gaat over de plaats van het individu en de groep in de samenleving. Dat raakt direct aan de levensbeschouwing en morele dimensies van de school.”⁴⁸

Te midden van dat debat komt het advies uit, vlak nadat er ook in het parlement over gesproken wordt. Dat is niet de enige reden voor de aandacht in de kranten. De raad komt tot de slotsom dat wettelijk gezien er geen noodzaak is om artikel 23 te wijzigen maar dat er een noodzaak is om duidelijker vast te stellen wat geoorloofd is en wat niet. Dat is politiek gevoelig omdat diverse politieke partijen juist wel een aanpassing wensen.

Vlak na het verschijnen van het advies volgen dan ook veel publicaties, met politici, de minister en komt voorzitter Hooge in meerdere artikelen aan het woord.⁴⁹ De aanvankelijke verontrusting die uit de confessionele pers naar voren kwam neemt daardoor af, en ook uit andere kranten valt instemming op te tekenen.

⁴³ Aanzienlijke media-aandacht heeft een zelfversterkende werking met eigen dynamieken, zo blijkt ook uit andere respons analyses. In het geval van *Later selecteren, beter differentiëren* is dat onder meer het geval bij een Stelling van de dag in De Telegraaf, in de rubriek WatUZegt waarin lezers individueel kunnen reageren op een stelling uit een ingezonden brief. Ook hier krijgen algemene beelden de overhand over de adviezen van de raad. Hoewel de meningen verdeeld zijn concludeert de krant “de meerderheid van de respondenten vindt die kansenongelijkheid eigenlijk geen probleem.” Daarbij zijn het volgens sommige stemmers het niet de hoogbegaafden die nadeel ondervinden, maar praktisch georiënteerden: “Met die driejarige brugklas ga je kinderen met gouden handjes nog drie jaar langer pijnigen met nog meer theorie,....”.⁴³

⁴⁴ AD, Kabinet wil uitstel schoolkeuze, 22 augustus 2022

⁴⁵ A. Dujardin, Den Haag versus Haga: een reconstructie in vijf bedrijven, Trouw, 21 september 2019,

⁴⁶ L. Versteeg, 'Overheid bepaalt straks wat leerlingen moeten denken' ND 26 mei 2021

⁴⁷ Hoofdredactioneel commentaar, „Minister Slob te bemoeizuchtig” RD 28 januari 2020

⁴⁸ G. Vroegindewijj, „Wet burgerschap strijdig met vrijheid van onderwijs”, RD 23 juni 2020

⁴⁹ E. van der AA, Steviger aanpak excessen op scholen: 'Vaker politie, justitie en zelfs AIVD inzetten', AD, 5 oktober 2021. I. de Zwaan, Voorzitter Onderwijsraad: 'De vrijheid van onderwijs is niet vrijblijvend, er zijn grenzen, 5 oktober 2021, L. van Baars, Botsende waarden op school? De rechter mag het zeggen, Trouw, 6 oktober 2021, A. van Eijdsden, 'Vrijheid van scholen is beperkt', 6 oktober 2021

Het Nederlands Dagblad citeert de instemming van VGS en Verus met het advies, 'Verus deelt de conclusies dat incidenten op scholen meestal niets te maken hebben met artikel 23,' maar laat ook weten dat de Vereniging Openbaar Onderwijs het teleurstellend vindt dat de discussie over artikel 23 vermeden wordt.⁵⁰ Het Reformatorisch Dagblad RD concludeert op basis van dit advies scholen wel een toelatingsbeleid mogen voeren⁵¹ wat ook het hoofdcommentaar van het ND vermeldt.⁵² Ook in andere landelijke dagbladen verschijnen stukken die de visie van de raad onderschrijven, bij professionals⁵³ en politici.⁵⁴

De aandacht in de confessionele media uiteindelijk tot waardering. Een reconstructie over de gang van zaken over inperking vrijheid van onderwijs in het Nederlands Dagblad noemt de raad verdediger van die vrijheid, en komt tot de slotsom dat de raad met dit advies de discussie over burgerschap in het curriculum en verantwoordelijkheid van schoolbesturen heeft geopend.⁵⁵

Publiek karakter voorop

In dit advies constateert de raad dat het private onderwijsaanbod niet alleen fors toeneemt, maar dat publiek en privaat onderwijs ook steeds meer verstrengeld raken. Dat wordt veroorzaakt door grotere werkdruk op leerkrachten vanwege stijgende en uitwaaierende verwachtingen maar vooral ook door lerarentekorten. Het advies is dat overheid, schoolbesturen en scholen het publieke karakter van het onderwijs beter moeten beschermen. De publicatie is voorafgegaan door een column van raadsvoorzitter Hooge in het FD.

De aandacht in de kranten richt zich daarbij vooral op het schaduwonderwijs. Al in het voorjaar van 2021 is daar aandacht voor gekomen door het rapport De Staat van het Onderwijs, van de onderwijsinspectie en door een onderzoek van Investico en Trouw.⁵⁶ Er is vrijwel algemene bijval voor het advies,⁵⁷ zo ook in het hoofdredactioneel commentaar van het Financieel Dagblad, dat raadsvoorzitter Hooge aanhaalt:

[A]ls scholen kiezen voor commerciële lessen of ondersteuning, moeten ze die kosteloos beschikbaar stellen voor iedereen en niet slechts voor de groep met een grotere portemonnee. Scholen moeten dat advies daarom ook lezen als een pleidooi voor bewust kiezen. Ze worstelen om de basisvaardigheden rekenen en taal op niveau te krijgen, maar doen tegelijkertijd zaken met betaald lesaanbod waarover ze geen zeggenschap hebben als het gaat om kwaliteit. [...] 'Kies dan voor wat je echt noodzakelijk vindt als school', zei Edith Hooge, 'en doe het anders gewoon niet.'⁵⁸

Dat de raad niet zonder meer negatief staat tegenover aanvullend onderwijs komt aanvankelijk ook in andere artikelen aan bod.⁵⁹ Toch valt in veel artikelen de nadruk steeds meer op de negatieve kanten van het schaduwonderwijs. Een oud-onderwijsdirecteur wijst op de angst onder ouders dat hun kind tekort komt wat hen naar bijlessen drijft.⁶⁰ Onderwijscolumnist en leraar Ex bepleit minder huiswerk voor scholieren.⁶¹ Ook commerciële aanbieders laten van zich

⁵⁰ A. van Eijnsden, Onderwijsraad: perk vrijheid van onderwijs niet in, ND, 6 oktober 2021

⁵¹ G. Vroegindeweyj, Tweede Kamer snoert refoschool de mond, RD, 6 oktober 2021

⁵² Redactioneel Commentaar, Artikel 23, ND 7 oktober 2021.

⁵³ K. Pattipilohy, Artikel 23 is niet de bron van intolerantie, NRC, 11 oktober 2021

⁵⁴ W. Boersema, PvdA: School moet elk kind accepteren, Trouw, 6 oktober, 2021

⁵⁵ I. Brandemann, Tornen aan vrijheid van onderwijs lukt niet zomaar, ND, 1 juli 2023

⁵⁶ P. Veldhuis, Ouders willen het beste voor hun kind, NRC, 14 april 2021.

⁵⁷ P. Veldhuis, Privés sluipt de scholen in en vergroot ongelijkheid leerlingen, NRC, 7 december 2021, Edwin van der AA, Scholen bieden steeds vaker les tegen betaling, AD, 7 december 2021,

⁵⁸ Commentaar, Een lesje focussen voor scholen, FD, 10 december 2021

⁵⁹ E. van der AA, Scholen bieden steeds vaker les tegen betaling, AD, 7 december 2021.

⁶⁰ I van den Boogaart, De bijlesindustrie en de angst, ND, 15 december 2021

⁶¹ E. Ex, Leren hoort op school, niet daarbuiten, waar de markt zijn slag slaat, Trouw, 15 december 2021

horen, door te onderstrepen dat huiswerkbegeleiding onvermijdelijk is gezien de vraag,⁶² waarbij in een uitgebreid interview in De Volkskrant Sezgin Cihangir, lid van het Red Team en als directeur van het Mathematisch Instituut ook aanbieder van schaduwonderwijs het aanbod ervan rechtvaardigt met een verwijzing naar de staat van het onderwijssysteem:

*'Wij geven privaat onderwijs omdat het onderwijssysteem faalt.' Veel liever zou hij zien dat kinderen die rekenvaardigheden krijgen bijgebracht op school, zodat bijscholing niet nodig is.*⁶³

Een soortgelijke visie wordt een paar dagen later ook verwoord door andere, niet aan het onderwijsveld gerelateerde publicisten zoals columnist Herweijer in De Telegraaf en auteur Noordervliet in Trouw:

*Het normale onderwijs leunt inmiddels te veel op deze opgetuigde industrie van schaduwonderwijs en daarvan zijn kinderen van ouders die niet de portemonnee kunnen trekken, de dupe.[...] deze industrie is tegelijkertijd niets anders dan een logisch gevolg van een al decennialang falend schoolsysteem. Een schoolsysteem waar kinderen minstens elf jaar zo'n dertig uur per week naar school gaan, maar waar een kwart van hen desondanks niet goed genoeg leert lezen om een e-mail van de overheid of een bijsluiter van een medicijn te kunnen begrijpen.*⁶⁴

*Alle verontwaardigde columns, alle terechte constatering, alle vlammeende woorden zullen weer worden geblust in de alledaagse werkelijkheid. Ouders willen het beste onderwijs voor hun kinderen. En als ze dat alleen kunnen krijgen bij instituut X, dan moet dat maar.*⁶⁵

Hoewel de discussie over het schaduwonderwijs zo steeds meer lijkt te gaan over brede algemene tegenstellingen komt in 2022 wel meer aandacht voor de complexiteit van de problemen. Zo komt de door de raad gesignaleerde gevaren van kansongelijkheid aan de orde in artikelen over de kosten van de bijdragen door ouders, aan de hand van interviews met ouders en kinderen. En de invloed van het lerarentekort komt aan bod dat bevorderend werkt op de vraag.⁶⁶ Ook besteden in onderwijs gespecialiseerde journalisten en columnisten aandacht aan de discussie over de tijd die schoolbesturen krijgen voor de besteding van het extra onderwijsbudget NPO. Deze hernieuwde aandacht voor het advies blijkt ook in directe beleidsinvloed. Toenmalig minister Wiersma laat begin 2022 weten te werken aan betere regulering, met verwijzing naar het advies van de Onderwijsraad:

*„We zijn nu aan het uitwerken hoe we dat kunnen doen. De Onderwijsraad heeft al eerder geadviseerd dat een keurmerk zou kunnen helpen om de wildgroei tegen te gaan.*⁶⁷

Taal en Rekenen in het Vizier

De media aandacht voor dit advies is beperkt in omvang maar wel positief, met veel aandacht vanwege de door de schrijvers gedeelde bezorgdheid over het vaardigheden niveau van taal en rekenen bij leerlingen en docenten. Volkskrant onderwijs-columnist Truijens beveelt aan vooral het rapport te lezen.⁶⁸ Een aantal opiniestukken pleit voor een meer centrale coördinerende rol van de overheid:

⁶² D. Janssen-Saghavi, Onderwijsraad slaat de plank mis: bijlesinstituten zijn het probleem niet, NRC, 15 december 2021.

⁶³ I. de Zwaan, 'Bijlessen is symptoombestrijding, die lossen niets op' De Volkskrant, 8 december 2021

⁶⁴ K. Herweijer, Falend schoolsysteem: moeten we lidwoorden straks maar afschaffen? De Telegraaf, 14 december 2021

⁶⁵ N. Noordervliet, Ouders stappen over op dure bijlessen, omdat het publieke onderwijs niet voldoet, Trouw, 11 december 2021

⁶⁶ P. Plat, Op school in Zwolle je huiswerk maken om ongelijkheid te voorkomen, AD, 18 feb 2022. J. Dorna, Bijlesinstituten veroveren middelbare scholen: alleen met een dikke portemonnee?, AD, 1 juli 2022. Z. Toet,

⁶⁷ P. Veldhuis, Minister Wiersma: 'Ik wil echt iets doen tegen de uitwassen van de bijlesindustrie', NRC 27 februari 2022.

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2022Z03703&did=2022D07595

⁶⁸ A. Truijens, Goed idee: een verplichte centrale eindtoets taal en rekenen voor aanstaande leraren. De Volkskrant, 8 november 2022

Er is in Nederland helemaal geen helder gespecificeerd curriculum waarin staat wat leerlingen per leerjaar minimaal zouden moeten beheersen Dit constateert nu ook de Onderwijsraad... Kom dus maar op met die toetsen, maar zorg dat ze goed aansluiten op het nationaal curriculum - dat dus nog wel even moet worden vastgesteld - en dat ze valide, betrouwbaar en landelijk vergelijkbaar zijn⁶⁹.

In zijn jongste advies Taal en rekenen in het vizier stelt de Onderwijsraad met zorg vast dat het zicht op de taalvaardigheden van leerlingen tekortschiet. Sinds 2010 kent Nederland verschillende zogenoemde referentieniveaus Taal, maar de werkbaarheid ervan staat ter discussie en de overheid kan nauwelijks vaststellen of ze landelijk gehaald worden.⁷⁰

Recentelijk wordt ook aan het advies gerefereerd, bij de berichtgeving in professionele media over de curriculum herziening die daar een van de gevolgen was. Daarbij wordt geen aandacht meer besteed aan de aanbeveling van de raad om ook centrale examinering in te voeren voor taal- en rekenvaardigheid van docenten: het gaat vooral om de zorg over de brede voortgang onder leerlingen:

In het primair onderwijs is de komst van nieuwe toetsaanbieders die concurreren met het Cito ten koste gegaan van het overzicht. In het voortgezet onderwijs is de situatie volgens de raad nog ernstiger. Een steekproef van de Onderwijsinspectie heeft laten zien dat meer dan de helft van de scholen in het voortgezet onderwijs geen doelen stelt voor het aandeel leerlingen dat referentieniveaus moet behalen. (Van Nieuwstadt)

Samengevat

De media aandacht voor de zes geselecteerde adviezen verschilt flink. Dat heeft niet zozeer te maken met de parlementaire politiek, die is daarin niet leidend. Weliswaar is ook in het parlement veel aandacht voor *Later Selecteren*, *Beter differentiëren* en *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, het verband met de politiek laat zich in de media vooral zien in de voortzetting van al bestaande aandacht als het kabinet vervolg geeft aan de adviezen, bijvoorbeeld als twee jaar na verschijnen toenmalig minister Wiersma vervolg lijkt te geven aan het advies *Later Selecteren*, *Beter differentiëren*, of bij de acties van toenmalige ministers Slob en Van Engelshoven om een leesoffensief te starten, in opvolging van *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*.

De aandacht komt vooral voort door de gedeelde zorgen over het onderwijs. Als de onderwerpen van de publicaties bredere leefwerelden raken is de aandacht groot. Dat wil niet zeggen dat de media aandacht geen politieke dimensie heeft, zoals de aandacht voor *Grenzen stellen, ruimte laten* laat zien. Terwijl in het parlement de discussie over de burgerschapsopdracht vanuit confessionele partijen als SGP en CU slechts gericht lijkt te zijn op het al dan niet voorleggen van wet aan de Onderwijsraad wordt de discussie vooral in de media gevoerd.

De aanzienlijke aandacht voor *Later selecteren*, *beter differentiëren* komt vanuit het onderwijsveld maar deels ook van auteurs van opiniestukken en geïnterviewden buiten het veld. Ook refereren krantenartikelen aan bezorgdheid onder ouders. Samen met de opiniestukken van docenten en leraren geeft dat de indruk dat de bezorgdheid over de staat van het onderwijs zeer breed gedeeld wordt, maar ook dat er een veelheid aan meningen is met weinig onderling verband of permanente discussie. Dat geldt niet alleen het onderwijsveld, maar ook de bredere maatschappelijke belangstelling.

⁶⁹ E. Meester, Stress voor leerlingen en geen autonomie voor docenten? Toetsing is goed voor iedereen. De Volkskrant, 10 november 2022

⁷⁰ Michiel van Nieuwstadt, Ontzield vak Nederlands moet weer leuk worden, Onderwijsblad AOb, 16 mei 2023, <https://www.aob.nl/actueel/nieuws/ontzield-vak-nederlands-moet-weer-leuk-worden/>

Krantenartikelen met opinies uit het onderwijsveld zelf laten zien dat het veld verdeeld is. Ook al worden sectorraden (PO, VO) en schoolbesturen en organisaties bij het opstellen van adviezen gehoord, dat wil niet zeggen dat daarmee de discussie gesloten is -of duidelijke richting krijgt. Dat lijkt deels te maken te hebben met de grote variatie van standpunten in het veld over basale kwesties als de mate en vorm van overheidsbemoeienis (bijv. bij het vaststellen van eisen aan het curriculum), en over de snelheid van invoering van maatregelen (generieke, directe invoering of langs de wegen der geleidelijkheid).

De publicaties van de Onderwijsraad geven dus eigenstandig aanleiding tot media aandacht in betrekkelijke onafhankelijkheid van wat er in het parlement gebeurt. Voor de voortzetting van de debatten blijken de bijdragen van goed ingevoerde journalisten en columnisten van belang te zijn vooral om de complexiteit van de onderwerpen aan de orde te stellen. Gezien het belang van dergelijke expertises valt het op dat sectorraden en belangenbehartigers zoals vakbonden betrekkelijk weinig in krantenartikelen voorkomen, ook als de commentaren en opiniestukken in aantallen oplopen, zoals bij *Later selecteren, beter differentiëren* het geval is.

Maatschappelijke respons

De maatschappelijke respons is hier onderzocht aan de hand van zoekresultaten op internet met zoekmachines van Google en Bing. Daarbij is gezocht op de titels van alle 25 publicaties van de Onderwijsraad in de periode 2019-2022, met daarnaast een verdiepingronde voor de zes publicaties in de case studies met behulp van extra trefwoorden die kenmerkend zijn voor deze publicaties (Zie bijlage 1).

In het kader van de hier gehanteerde SIAMPI methode vatten we de resultaten van deze zoekstrategie op als sporen van interactie van maatschappelijke partijen met de Onderwijsraad en zijn publicaties: het zijn indicaties dat de persoon of organisatie achter het internet adres daadwerkelijk reageert op de publicatie, we spreken daarom ook over gebruikers of als synoniem, verwijzers.

De zoekresultaten zijn vervolgens gerangschikt op basis van het hoofddomein van hun internetadres (URL hoofddomein). Het gaat om 947 verschillende hoofddomeinen. De 168 adressen die drie keer of meer voorkomen zijn hier opgevat als frequente verwijzers. Deze adressen, aangevuld met 148 adressen die twee keer verwijzen, zijn vervolgens geclassificeerd naar sociaal economische sector en naar de functie die zij daarin zeggen te behartigen. De indeling van de classificatie volgt de aanpak voor respons analyses van andere onderzoeks- en adviesinstellingen met inachtneming van de specifieke missie en de kenmerken van het werkveld van de raad. De classificatie dient ook om niet relevante resultaten uit te sluiten, zoals automatische zoekmachines. Uiteindelijk zijn 316 verschillende websites relevant gebleken, geclassificeerd naar sociaal economische sector en functie.

Het was de bedoeling dat vakbladen en wetenschappelijke tijdschriften ook onderdeel van de analyse van de respons uit het maatschappelijk domein zouden zijn. Deze blijken niet altijd publiekelijk toegankelijk. De analyse is in dit opzicht beperkt gebleven tot een aantal bladen die ook op internet toegankelijk zijn zoals Didactief, Pedagogiek en Profiel. Waar dat mogelijk was heb ik gebruik gemaakt van beschikbaar materiaal uit het Onderwijsblad.

Verwijzers in aantallen

Tabel 6 Aantallen verwijzers naar publicaties van de Onderwijsraad, naar sociaal economische sector

	Verwijzen twee keer	Drie keer of meer	Totaal
Onderwijs	86	92	178
Media	15	21	36
Onderzoek	15	14	29
Overheid	8	14	22
Politiek	10	8	18
Algemeen	3	7	10
Sociale media	4	5	9
Cultuur	5	1	6
Economie, Arbeidsmarkt		4	4
Recht	1	2	3
Jeugdzorg	1	1	1
Totaal	148	168	316

Uit tabel 5 valt op te maken dat het overgrote deel van de verwijzers afkomstig zijn uit de onderwijssector, op ruime afstand gevolgd door media, zoals kranten, omroepen en podcasts, en verwijzingen uit wetenschappelijk onderzoek (verwijzingen vanuit universiteiten, vnl. bibliotheken) en overheden. Het maatschappelijk gebruik van het werk van de raad is dus sterk bepaald door het onderwijsveld zelf, met een betrekkelijk klein *umfeld* van media en direct belanghebbenden bij overheid en onderzoek. (Tabel 5)

Vanuit het perspectief van hun functies komen vooral kennisplatforms en belangenbehartigers veelvuldig voor onder de verwijzers, zowel bij frequente verwijzers als bij die welke twee keer naar de raad verwijzen, en, wat meer incidenteel ook dienstverleners. (Tabel 6)

Tabel 7 Aantallen verwijzers naar hun functie

Functie	2 keer	3 keer of meer	Totaal
Kennisplatform	22	31	53
Belangenbehartiger	16	30	46
Dienstverlening	21	15	36
bibliotheek/repository	10	14	24
Gespecialiseerde media	9	13	22
Krant	7	10	17
Onderzoek	9	7	16
Schoolorganisatie	9	7	16
Bloggers, activisten	7	8	15
Advies, Toezichtorgaan	5	7	12
Sociale media	7	5	12
Politiek	7	3	10
Overig	19	18	37
Totaal	148	168	316

In de sector Onderwijs is het aandeel van belangenbehartigers zo mogelijk nog groter, ruim een kwart van alle verwijzers. Het gaat om een zeer divers palet aan gebruikers. Belangenbehartigers zijn de sectorraden, maar ook vakverenigingen en vakbonden voor leraren (zoals AOB, CNV) en vakverenigingen (zoals AVS, BV MBO en tot voor kort het Lerarencollectief). Dit zijn ook de meest voorkomende gebruikers onder de belangenbehartigers (Tabel 7)

Soms zijn belangenbehartigers gericht op zowel onderwijs inhoudelijke als arbeidsvoorwaardelijke belangen (bijvoorbeeld AOB, FvOv of juist met meer nadruk op arbeidsvoorwaarden (zoals CNV, NVOp). Belangenbehartigers zijn ook verenigingen van confessionele signatuur (zoals Verus, VGS, VBSO), openbaar onderwijs (zoals VOO en VOS/ABB), welke veelal meer onderwijsinhoudelijk zijn georiënteerd.

Onder belangenbehartigers tellen we ook verwijzers die de belangen van een specifieke onderwijsvorm behartigen (VBS, Vrije Scholen), onderwerp (zoals cultuur door VONCK, Vereniging voor Onderwijsrecht), de ouders van leerlingen (Ouders en Onderwijs), maar ook een specifiek belang (bevordering van lezen zoals De Schoolschrijver, of de bestrijding van pesten).

Vanuit algemene betrokkenheid bij en verontrusting over onderwijs zijn bloggers actief, individueel zowel als collectief zoals het Red Team of BON. Deze bloggers zijn uitgesprokener dan veel institutionele behartigers, en zijn met enige regelmaat ook te vinden in de pers of op social media.

Kennisplatforms hebben soms een heel breed werkveld, zoals Onderwijsdatabank, Paboweb, Onderwijscommunity, Onderwijskennis, Breens, maar richten zich ook op meer specifieke groepen zoals docenten en leerkrachten of op onderwerpen zoals lezen en rekenen, of dienen een specifiek belang zoals de ontwikkeling van het curriculum (SLO).

Tabel 8 Aantallen verwijzers in de sector Onderwijs naar hun functie

Functie in sector Onderwijs	2 keer	3 keer of meer	Totaal
Belangenbehartiger	16	26	42
Kennisplatform	19	21	40
Dienstverlening	19	12	31
Gespecialiseerde media	8	10	18
Schoolorganisaties	9	7	16
Bloggers, activisten	3	7	10
Samenwerkingsverband	7	2	9
Bibliotheek/repository	4	2	6
Overheid	1	2	3
Onderzoek		3	3
Grand Total	86	92	178

Onder dienstverleners in de sector Onderwijs rekenen we gevestigde instituten zoals de branchevereniging voor dienstverlening Onderwijsontwikkeling Nederland, het NIVOZ, maar ook een zeer brede waaier van verwijzers met een achtergrond in consultancy, begeleiding en onderzoek op het vlak van organisatie, curriculum ontwikkeling, opleidingen of financiën of ook lezen en cultuur.

Naast de belangenbehartigers vormen de kennisplatforms en de dienstverleners een omvangrijk netwerk van gebruikers die de inzichten en informatie uit de publicaties van de raad verder verbreiden in het onderwijsveld.

Ook enkele schoolorganisaties en samenwerkingsverbanden zijn onder de verwijzers te vinden. Dat zijn veelal regionale scholenkoepels, of ook een enkele hogeschool.

De belangstelling van verwijzers voor publicaties

Zoals verwacht kan worden is de belangstelling voor de publicaties verdeeld. Bij de zes publicaties die als cases behandeld worden is het vooral *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, samen met de Raad voor Cultuur die veel belangstelling trekt. Dat is niet alleen te danken aan de belangstelling onder frequente gebruikers uit de onderwijssector maar vooral ook door verwijzingen van unieke gebruikers die niet naar andere publicaties verwijzen. De belangstelling voor *Later selecteren, beter differentiëren* onder eenmalige gebruikers is eveneens groot in vergelijking met die onder frequente gebruikers, al is dat veel minder nadrukkelijk dan bij de oproep tot het leesoffensief. (Tabel 8)

Bij de andere publicaties in de case studies blijft de sector Onderwijs doorgaans de grootste gebruiker, waarbij het overigens opvalt dat de belangstelling uit die sector voor *Grenzen stellen, ruimte laten* minder nadrukkelijk aanwezig is.

Tabel 9 Aantallen verwijzingen per sector naar de zes casestudies

Geselecteerde publicaties	Eenmalig gebruik	Onderwijs	media	overheid	Onderzoek	Politiek	overige sectoren	totaal
Lees! Een oproep tot een leesoffensief.	172	66	17	8	10	4	16	293
Later selecteren, beter differentiëren	72	71	26	8	9	5	17	208
Publiek karakter voorop	43	71	15	13	16	12	16	186
Grenzen stellen, ruimte laten	51	37	15	9	10	11	13	146
Taal en rekenen in het vizier	20	68	14	8	2	2	9	123
Tijd voor focus	17	57	2	8	4	3	12	103
Totaal	375	370	89	54	51	37	31	1059

Vanwege de bijzondere aandacht voor publicaties in de casestudies, met extra trefwoorden, worden de resultaten gesplitst weergegeven in tabellen voor geselecteerde publicaties en de overige publicaties.

Ook bij de andere publicaties is de belangstelling vanuit de onderwijssector nadrukkelijk aanwezig, ook al is ook daar bij sommige titels er sprake van verhoudingsgewijs flinke belangstelling. Dat is het geval bij *Steeds inclusiever*, en *Inzet van intelligente technologie*. (Tabel 9)

Tabel 10 Belangstelling naar sector voor 12 andere publicaties van de raad

Overige publicaties	Onderwijs	Eenmalig gebruik	Overheid	Onderzoek	Politiek	Overige sectoren	Totaal
Steeds inclusiever	46	59	9		3	9	126
Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel	30	36	8	11	6	13	104
Nationaal Programma Onderwijs	56	15	8	1	6	16	102
Vooruitzien voor jonge generaties	34	19	8	8	5	14	88
Inzet van intelligente technologie	20	37	4	3	5	10	79
Notitie onderwijsvrijheid en overheidszorg	20	7	6	9	4	6	52
Essentie van extern toezicht	22	5	5		3	9	44
Een verkenning van sekseverschillen in het onderwijs	16	15	3	6	1	2	43
Samen ten dienste van de school	18	14	4		1	5	42
Advies Strategische agenda hoger onderwijs en onderzoek	18	5	6	4	1	1	35
Coronascenario's doordacht; handreiking voor noodzakelijke keuzes	6	8	6	2		6	28

Overige publicaties	Onderwijs	Eenmalig gebruik	Overheid	Onderzoek	Politiek	Overige sectoren	Totaal
Briefadvies over uitbesteding van bekostiging aan particulier onderwijs	9	3	5	1	3	3	24
Zeven andere publicaties	29	25	12	2	1	7	76
Totaal	324	248	84	47	39	101	843

Gebruik in de sector Onderwijs nader beschouwd

Tabel 11 Verwijzers naar geselecteerde publicaties per functie, voor de sector Onderwijs

geselecteerde publicaties	Belangenbehartiger	Kennisplatform	Dienstverlening	Gespecialiseerde media	Schoolorganisatie	Bloggers	overige functies	Totaal
Publiek karakter voorop	22	13	9	12	5	5	5	71
Later selecteren, beter differentiëren	19	13	11	7	5	8	8	71
Taal en rekenen in het vizier	23	21	6	7	7	1	3	68
Lees! Een oproep tot een leesoffensief.	11	16	14	9	4	5	7	66
Tijd voor focus	21	9	7	9	2	3	6	57
Grenzen stellen, ruimte laten	14	7	5	5	1	1	4	37
Totaal	110	79	52	49	24	23	33	370

Bij een nadere beschouwing van het gebruik naar functie voor de sector onderwijs lijkt er sprake te zijn van een wat ander belangstellingspatroon in vergelijking met het bredere maatschappelijke gebruik. Er is een relatief grotere belangstelling voor publicaties die de organisatie van onderwijsinstellingen direct raakt, zoals *Publiek karakter voorop*, het advies met betrekking tot de driejarige brugperiode *Later selecteren, beter differentiëren*, en *Taal en rekenen in het vizier*. (Tabellen 10 en 11)

Tabel 12 Belangstelling naar functie voor 12 andere publicaties van de raad, vanuit de sector Onderwijs

Andere publicaties	Belangenbehartiger	Kennisplatform	gespecialiseerde media	Dienstverlening	Onderzoek	Schoolorganisatie	Overige	Totaal
Nationaal Programma Onderwijs	18	6	6	11	2	5	8	56
Steeds inclusiever	12	11	4	7	1	4	7	46
Vooruitzien voor jonge generaties	12	7	3	2	1	4	5	34
Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel	10	8	4	2	2		4	30
Essentie van extern toezicht	12	1	4	1	1	1	2	22
Notitie onderwijsvrijheid en overheidszorg	8	3	2	2	1	1	3	20
Inzet van intelligente technologie	6	6	5	2	1		0	20
Samen ten dienste van de school	5	4	3	2	2		2	18

Andere publicaties	Belangen- behartiger	Kennis- platform	gespeciali- seerde media	Dienst- verlening	Onder- zoek	School- organi- satie	Overige	Totaal
Advies Strategische agenda hoger onderwijs en onderzoek	4	7	2	2	1	1	1	18
Een verkenning van sekseverschillen in het onderwijs	4	2	4	1	1	1	3	16
Wetsvoorstel NLQF	4		1	1	1		2	9
Briefadvies over uitbesteding van bekostiging aan particulier onderwijs	3	1		2	1		2	9
Overige zeven publicaties	13	3	7	-1	4	0	0	26
Totaal	111	59	45	34	19	17	39	324

Belangenbehartigers en gespecialiseerde media

In vrijwel alle gevallen blijken in de sector onderwijs de belangenbehartigers de meest voorkomende groep gebruikers te zijn, zowel voor de geselecteerde als de overige publicaties. Zij blijken ook de aanjagers te zijn voor het debat in het veld, in gespecialiseerde media en op hun eigen website.

Belangenbehartigers maken graag gebruik van het werk van de Onderwijsraad. Zo is er het gezamenlijk discussiestuk van 14 institutionele belangenbehartigers over de brede ontwikkeling van het onderwijs, *Toekomst van ons onderwijs*, uit januari 2020, waarin veelvuldig wordt verwezen naar de adviezen van de Onderwijsraad. Daarbij is vaak sprake van productieve interactie, in de zin van instemming of ook kritiek en ook van invloed door vervolgstappen die belangenbehartigers nemen om het debat in eigen kring voort te zetten.

Toch ligt deze gezamenlijkheid niet zonder meer voor de hand, wat niet alleen het werk van de raad bemoeilijkt maar klaarblijkelijk ook van de sectorraden die daar gebruik van maken. Over het advies *Grenzen stellen, ruimte laten* geeft de PO-raad een algemene reactie. Op dezelfde webpagina valt vervolgens nadrukkelijk en uitgebreid te lezen wat de verschillende posities zijn van de diverse aan de PO-raad deelnemende verenigingen (profielorganisaties).⁷¹

Ook al wordt over dat advies klaarblijkelijk verschillend gedacht, er zijn wel blijken van invloed op het beleid. Als demissionair minister Dijkgraaf uiteindelijk het advies uit *Grenzen stellen ruimte laten* opvolgt om geen extra maatregelen te treffen om scholen te houden aan de burgerschapsopdracht, zoals eerder door toenmalig minister Slob was voorgesteld, reageren belangenbehartigers VBS en Verus opgelucht. Dat voornemen lag gevoelig, ook in de Tweede Kamer, omdat confessionele partijen maar ook belangenbehartiger VBS dit een mogelijke inbreuk op de vrijheid van onderwijs vonden.

Belangenbehartigers reageren positief op het advies *Publiek karakter voorop*. Enkele voorbeelden: OnderwijsOntwikkeling Nederland, de branchevereniging voor adviseurs in het onderwijs, pleitte al langer voor meer regulering en laat begin 2022 weten verheugd te zijn dat de minister het advies heeft overgenomen en in gesprek wil over een verdere uitwerking. Naar aanleiding van het advies stuurt de PO-raad een brief naar de Tweede Kamer waarin de conclusies van de raad onderschreven worden.⁷² De VO-raad onderschrijft de analyse ook en wijst op de belangrijke rol van de schoolbesturen,

⁷¹ <https://www.poraad.nl/kind-onderwijs/onderwijskwaliteit/onderwijsraad-over-vrijheid-van-onderwijs-geen-extra-regels-maar>

⁷² <https://www.poraad.nl/system/files/2022-04/Input%20PO-Raad%20-%20Onderwijsraadadvies%20publiek%20karakter%20voorop.pdf>

en pleit voor adequate bekostiging, iets dat ook de PO-raad noemt. De VTOI-NVTK roept ook alle toezichthouders in onderwijs op om dit onderwerp op de agenda te zetten: “Kwalitatief goed onderwijs is de maatschappelijke opdracht waar de RvT medeverantwoordelijke voor is.”⁷³ De onderwijsraad organiseert zelf ook de interactie met het veld, bijvoorbeeld door de online bijeenkomst over *Publiek karakter voorop*, op 7 december 2021.

Ook andere belangenbehartigers zoals AOB, FvOV, CNV Onderwijs, Beroepsopleiders MBO reageren positief, maar sturen wel een brief aan de raad dat de positie van het onderwijspersoneel is verzwakt, mede door de decentralisatie, concurrentie en schaalvergroting waar de raad onvoldoende aandacht zou hebben.⁷⁴

Ook al wordt in de reguliere pers het verband dat het advies legt tussen kansenongelijkheid en schaduwwonderwijs vaak instemmend genoemd als probleem van het schaduwwonderwijs, in een commentaar in het professionele blad *Didactief* wordt gewezen op de rol van de ouders.⁷⁵

Naar aanleiding van het advies *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, verschenen in 2019, sluit een brede groep van 18 belangenbehartigers in 2020 een leescoalitie, met een oproep aan het kabinet om tot een leesoffensief te komen. Daarbij wordt nadrukkelijk verwezen naar het advies van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur.⁷⁶ Het begrip leesoffensief wordt overgenomen, niet alleen door toenmalig minister Van Engelshoven maar vindt ook zijn weg in regionale initiatieven zoals vermeld door belangenbehartigers als De Schoolschrijver.⁷⁷ Ook in gespecialiseerde media wordt de discussie voortgezet, onder meer door de publicatie van onderzoek naar stimuleringsmaatregelen voor ouders bij het bevorderen van het lezen.⁷⁸ Er is dus duidelijk sprake van grote invloed van dit advies, zelfs in de vorm waarin de beide raden als oorspronkelijke bron niet meer worden genoemd. Als indicatie van deze invloed kan ook de oproep in een latere publicatie van LAKS gelden om meer aandacht te hebben voor lezen en leesvaardigheid. Het LAKS doet dat overigens zonder naar het advies te verwijzen ook al maken ze deel uit van de leescoalitie.⁷⁹

Zoals meer adviezen staat het advies *Later selecteren beter differentiëren* niet op zichzelf maar maakt deel uit van langlopende debatten in en om het veld. De raad heeft daarbij met regelmaat een initiërende rol. Zo is dit advies weliswaar op het verzoek van het ministerie van OCW maar dat verzoek heeft als aanleiding het op eigen initiatief opgestelde *Doorgeschoten differentiatie* uit 2019. Als het rapport op 15 april verschijnt zijn er vrijwel meteen reacties, niet alleen in de pers maar ook in het veld. In een blog op de website van Verus spreken RJ de Vries en M. Neomagus vlak na het verschijnen over een belangrijke bijdrage aan het debat, maar constateren ook dat er verschillend over wordt gedacht. Vooral zijn zij kritisch op punten die de zelfstandigheid van de scholen en de vrijheid van onderwijs raken. Zij schrijven dat de rol van de inspectie belemmerend werkt, en verwijzen naar de inrichtingsvrijheid van scholen.⁸⁰

⁷³ <https://vtoi-nvtnk.nl/actueel/het-publiek-karakter-van-onderwijs>

⁷⁴ <https://www.aob.nl/assets/Nieuws/Downloads/Brief-aan-Onderwijsraad-privatisering.pdf>

⁷⁵ Onderwijsadviseur Kloprogge zegt dat het niet zozeer het schaduwwonderwijs zelf is maar wijst naar de opkomst van en de voorkeur onder ouders voor bijzondere onderwijsvormen die niet bewezen zouden zijn maar afleiden van goed taal en reken onderwijs J. Kloprogge, *Schaduwwonderwijs en ongelijkheid*, *Didactief*, 13 dec 2021, <https://didactiefonline.nl/blog/jo-kloprogge/schaduwwonderwijs-en-ongelijkheid>

⁷⁶ <https://www.tijdvooreenleesoffensief.nl/download/43/>

⁷⁷ <http://www.deschoolschrijver.nl/start-zeeuws-leesoffensief-met-zb-bibliotheek-van-zeeland/>

⁷⁸ Akkermans-Rutgers, M., Doornbal, J., Kassenberg, A., Doolaard, S., & Bosker, R. (2020). Implementeren en Leren: De implementatie en de daaruit volgende lessen van een ouderbetrokkenheidsmodule ter stimulering van onderwijsondersteunend gedrag op leesgebied. *Pedagogiek*, 40(1), 119-143.

⁷⁹ <https://www.laks.nl/wp-content/uploads/2022/03/Leesvaardigheid.pdf> Een voorbeeld van Obliteration by Incorporation, R.K. Merton, 1968 *Social Theory and Social Structure* pp. 27-29, 35-38;.

⁸⁰ R. J. de Vries en M. Neomagus, Blog, 21 april 2021 <https://verus.nl/blogs/een-belangrijk-rapport-van-de-onderwijsraad-maar-het-verdient-een-grondige-doordenking-van-het-indringende-app%C3%A8>

Het advies wordt breed becommentarieerd in de onderwijssector. De uitgangspunten om kansenongelijkheid aan te pakken worden vaak omarmd maar ook kritisch bezien. Het Onderwijsblad van medio mei 2021 wijst op de rol van ouders bij schoolkeuzes, en de manier waarop scholen, vooral gymnasia, op hun voorkeuren anticiperen.⁸¹ Het Red Team, dat mede is opgericht naar aanleiding van problemen met onderwijsvernieuwingen geeft op 9 juni 2021 zelfs een rode kaart voor *Later selecteren, beter differentiëren*.⁸²

Het Team verwijst naar een artikel van J. Scheerens, een van de leden van het team, die alternatieven voorziet⁸³ en van J. Drentje in DidactiefOnline. Drentje stelt dat de analyse rammelt: “[De] afname van kansen hangt dus niet noodzakelijkerwijs samen met het systeem zelf, maar met de *uitvoering* daarvan.” Drentje maar ook Scheerens pleiten voor andere maatregelen die minder gericht zijn op een stelselherziening en meer ruimte bieden voor geleidelijkheid bij invoering.⁸⁴

Het debat wordt echter ook voortgezet onder ouders, bijvoorbeeld in een omvangrijk onderzoek door belangenbehartiger Ouders en Onderwijs. Uit de *Staat van de ouder 2022* uitgebracht medio april 2022, valt op te maken dat ouders doorgaans voorstander blijken te zijn van brede schoolgemeenschappen waar kinderen van alle niveaus elkaar tegen komen, maar met brugklassen met beperkte aantallen niveaus en van kortere duur.⁸⁵

Het Lerarencollectief verwijst naar de in december 2022 door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in samenwerking met andere onderwijspartners uitgebrachte Handreiking Schooladvisering. Daarin wordt gebruik gemaakt van het advies, overigens zonder op de daarin voorgestelde structurele veranderingen in te gaan. Uiteindelijk neemt Minister Wiersma het advies voor een structurele invoering van een driejarige brugklas niet over. Daarmee lijkt het debat echter niet geëindigd, zo stelt J. Bakker in het wetenschappelijk tijdschrift *Pedagogiek*.⁸⁶

Schoolorganisaties en samenwerkingsverbanden reageren doorgaans op een advies in de vorm van een vermelding van het verschijnen ervan, met een korte samenvatting of met het doorgeven van concrete aanbevelingen.⁸⁷ Discussies en meer inhoudelijke vormen van gebruik in het onderwijsveld komen dus vooral voor in de professionele gespecialiseerde media⁸⁸, en op blogs en pagina's van belangenbehartigers. Die zijn wisselend kritisch, maar ook positief of ondersteunend zoals de “groene kaart” van het Red Team voor *Taal en rekenen in het vizier*.⁸⁹ Dat advies wordt ook ondersteund door andere belangenbehartigers. Zo schrijft de NVORWO, een vereniging voor de ontwikkeling van reken en wiskunde onderwijs, dat het voorstel voor een rekencoördinator in elke school door hen al werd voorgestaan. Het NVORWO is positief, hoewel het betwijfelt of een extra centrale toetsing op rekenen en taal wel het meest effectief is.⁹⁰ Uitzondering is

⁸¹ R. Sikkes, Brede brugklas – Nu zijn de ouders aan zet. *Onderwijsblad*, 16 mei 2022 <https://www.aob.nl/actueel/nieuws/brede-brugklas-nu-zijn-de-ouders-aan-zet/>

⁸² <https://redhetonderwijs.com/rode-kaart-voor-het-rapport-later-selecteren-beter-differentieren-van-de-onderwijsraad/>

⁸³ J. Scheerens, Opnieuw een middenschool experiment, *Didactief*, 4 juni 2021 <https://didactiefonline.nl/blog/blonz/opnieuw-een-middenschool-experiment>

⁸⁴ J. Drentje, Middenschool 2.0: analyse en oplossingen, *Didactief*, 17 april 2021, gewijzigd op 6 mei 2021.

<https://didactiefonline.nl/artikel/middenschool-20-analyse-en-oplossingen>

⁸⁵ Ouders en Onderwijs, *Staat van de Ouder 2022* <https://oudersenonderwijs.nl/staat-van-de-ouder-2022.pdf>

⁸⁶ J. Bakker, Komt die middenschool er dan toch? *Pedagogiek* 41 (1) 2022, 1-7.

⁸⁷ Zie bijvoorbeeld de Stichting Nutsscholen Breda over Taal en rekenen in het vizier: <https://snb.maglr.com/snb-e-zine-november-2022/focus-aanhoudend-op-goed-taal-en-rekenonderwijs>, of Samenwerkingsverband Voortgezet Onderwijs Amsterdam Diemen, die concrete aanbevelingen uit het advies overneemt en doorgeeft aan de aangesloten instellingen. <https://www.swvadam.nl/netwerk/artikelen/integrale-kwaliteitsaanpak-taal-en-rekenen>

⁸⁸ Nationale Onderwijsgids, *Didactief*, Profiel, *Pedagogiek* en *Onderwijsnieuwsdienst*, *Onderwijstrends* of *Van12tot18.nl*

⁸⁹ P. Kirchner en J. Scheerens, De verbetering van de lerarenopleidingen, *Didactief*, 14 november 2022, ook: <https://redhetonderwijs.com/groene-kaart-voor-het-adviesrapport-taal-en-rekenen-in-het-vizier-van-de-onderwijsraad/>

⁹⁰ NVORWO (Nederlandse Vereniging voor de Ontwikkeling van Reken-WiskundeOnderwijs) <https://www.nvorwo.nl/wp-content/uploads/2022/11/Taal-en-rekenen-in-het-vizier-ook-bij-de-NVORWO.pdf>

het debat over *Later selecteren, beter differentiëren* waar voorstanders en bestuurders van (categorale) gymnasia stellen dat het verheffen van de onderkant niet kan worden bestreden door afsnijden van de bovenkant. Dergelijke bijdragen zijn niet zozeer in de professionele of gespecialiseerde media aan te treffen maar in kranten.⁹¹

In de gespecialiseerde media wordt niet alleen gereflecteerd op de adviezen van de raad, maar ook commentaar geleverd op plannen en ontwikkelingen die de rol van de raad als zodanig raken. Zo schrijft Jan van den Akker, oud-directeur van SLO, over plannen van voormalig minister Wiersma voor de herzieningen in het curriculum, dat het een goed idee is om de raad periodiek een advies te laten uitbrengen:

*Wiersma wil graag dat de Onderwijsraad eens per 10 jaar een 'strategisch' advies uitbrengt over wenselijke curriculumveranderingen. Een goed idee, gezien de onafhankelijke positie en brede horizon van de Onderwijsraad. Als opvolger van de wetenschappelijke curriculumcommissie wil de minister een permanent 'Curriculumcollege' instellen voor een 'tactische' vertaling van die strategische voorstellen (in een 'onderhoudskalender'). Ik vind het vreemd om een nieuw orgaan op te richten voor zo'n infrequente en weinig heldere taak. Hoe verhoudt zich dat tot de taken van SLO als permanent nationaal expertisecentrum voor curriculumontwikkeling?*⁹²

Een column in *Didactief* waardeert het advies *Steeds Inclusiever* (2020), maar benadrukt ook het dilemma van stevige aanbevelingen en temporisering, wat ook de complexiteit voor veranderingen in het veld aangeeft. Dat raakt ook de rol van de raad, die hier wordt gezien als aanjager van het debat in het veld.

*Al met al kiest de raad niet voor een complete stelselwijziging, maar wel voor pittige aanpassingen die van vele partners medewerking zal vergen. En dat lijkt meteen de bottleneck van het advies. Want voor een effectieve samenwerking zullen wel heel veel belangen moeten worden afgewogen.*⁹³

Dat wordt ook door de raad in meer algemene zin opgepakt, onder meer door oproepen om mee te denken over het werkprogramma van de raad of over specifieke onderwerpen zoals de vrijheid van onderwijs, die op verschillende onderwijsmedia wordt gedaan.⁹⁴

Het advies *Tijd voor Focus* wordt door belangenbehartigers in de sector positief ontvangen, hoewel AVS zegt dat er in het advies weinig aandacht is voor de hoeveelheid aan taken en werkdruk van de schoolleider.⁹⁵ Onderwijsontwikkeling Nederland, de branchevereniging van adviesbureaus voor het onderwijs, hoopt dat de aanbeveling om meer specialistische kennis in te brengen in de lessen breed navolging krijgt, om zo de werkdruk voor leraren te verlagen. Ze verwijst naar de vele experts die de scholen daarin bij kunnen staan.⁹⁶ Veel andere organisaties nemen ook stappen om het advies verder te brengen. De PO-raad bespreekt het advies ook, en noemt haar ondersteunende rol om de werkdruk terug te brengen, mede naar aanleiding van dit advies.⁹⁷ Dat doet ook VOION, met een werkplan dat zich ook baseert op

⁹¹ M. Remie, *Waarom het gymnasium onder druk staat*, NRC 18 februari 2022

⁹² Jan van den Akker, *Curriculum Quo Vadis*, *Didactief*, 16 mei 2023, <https://didactiefonline.nl/artikel/curriculum-quo-vadis>

⁹³ Monique Marreveld, *Onderwijsraad: Geen passend maar inclusief onderwijs*, *Didactief*, 23-07-2020

⁹⁴ Werkprogramma : <https://van12tot18.nl/artikelen/onderwijsraad-denk-mee-over-het-werkprogramma-2022> of over het verzoek tot input over de vrijheid van onderwijs : <https://www.vosabb.nl/onderwijsraad-artikel-23-grondwet-vrijheid-van-onderwijs/>

⁹⁵ <https://avs.nl/actueel/nieuws/onderwijsraad-werkdruk-in-basisonderwijs-te-hoog/>

⁹⁶ <https://onderwijsontwikkeling.nl/2021/04/09/stappenplan-schoolscan-nationaal-programma-onderwijs/>

⁹⁷ <https://www.poraad.nl/werkgeverschap/personeelsmanagement-hrm/strategisch-hr/onderwijsraad-meer-focus-in-het-werk-van>

dit advies,⁹⁸ terwijl het Lerarencollectief een webinar organiseert.⁹⁹ Ook dit advies heeft daarmee invloed in het veld, met name via de acties van belangenbehartigers.

Samengevat

Het maatschappelijk gebruik concentreert zich vooral in het onderwijsveld zelf. Communicatiekanalen zoals kennisplatforms, soms ook zelf kennisproducenten, bedienen een heel divers publiek in het “zeer fijnmazig krachtenveld.”¹⁰⁰ In dat krachtenveld zijn het vooral de belangenbehartigers van organisaties met zeer verschillende opdracht en missie die daarin actief zijn. Meest gebruikte communicatiekanalen zijn daarbij de in onderwijs gespecialiseerde media waarvan er hier enkele zijn geanalyseerd, en de websites van de belangenbehartigers.

Er is waardering voor signalering en agendering van actuele grote thema’s en ontwikkelingen (kansenongelijkheid, taal en rekenen, positie leraren, kwaliteit van onderwijs, burgerschapsopdracht) en aandacht voor diversiteit en vrijheid van onderwijs in relatie tot rol van de overheid. Er is ook hier duidelijk sprake van invloed van de adviezen. De casestudies geven voorbeelden ervan voor het kabinetsbeleid. Maar de maatschappelijke invloed vindt vooral ook plaats in de vorm van “meedenken” maar soms ook “tegedenken” d.w.z. het uitoefenen van kritiek. Daarmee vervult de Onderwijsraad de rol van ankerpunt of ook referentiepunt in diverse debatten zoals over taal en rekenen, s electie, of vrijheid van onderwijs.

In de discussies en kritieken op de adviezen dienen zich ook hier diverse overkoepelende issues aan die met deze thema’s en ontwikkelingen te maken hebben. Het lijken open eindes te zijn in deze debatten: bijvoorbeeld bij de discussie over de specifieke rol van de overheid bij het vaststellen curriculum versus vrijheid van onderwijs, of over het door- of invoeren van veranderingen in het onderwijsbeleid door een generieke dan wel sectorale of experimentele aanpak, of de snelheid van implementatie versus geleidelijkheid. Dergelijke issues hebben te maken met de diversiteit in het veld, qua belangen, inzichten en gevoel van urgentie. Dat raakt de rol van de Onderwijsraad in die zin dat concrete adviezen altijd keuzes en plaatsbepalingen zullen bevatten ten opzichte van dergelijke issues, die de acceptatie en de invloed ervan kunnen beïnvloeden.

⁹⁸ www.voion.nl/media/5790/werkplan-samen-voor-het-beste-onderwijs.docx

⁹⁹ <https://lerarencollectief.nl/nieuwsbrief/tijd-voor-focus-enquete-en-webinar/?frame=0>

¹⁰⁰ L. van Baars, Zolang art. 23 geldt, wordt onderwijs geen grote gelijkmaker, Trouw, 4 juli 2021

Respons in het academische domein

De academische respons op de vijf geselecteerde publicaties in wetenschappelijke literatuur valt te onderzoeken met behulp van zoekmachine Google Scholar. De resultaten zijn bescheiden. Deels is dat te verklaren door de missie van de Onderwijsraad die niet de communicatie met het wetenschappelijk veld ten doel stelt ook al maken de adviezen veel gebruik van wetenschappelijke literatuur. Belangrijker is dat Google Scholar de bron van de publicaties, de website van de raad, zeer waarschijnlijk niet indexeert zodat de verwijzingen ernaar niet makkelijk te vinden zijn. Naast de direct aan de publicaties gekoppelde verwijzingen zijn er nog in veel publicaties extra verwijzingen te vinden, die weliswaar niet door Scholar gekoppeld worden aan de betreffende raadspublicatie. (Tabel 12)

Tabel 13 Aantallen verwijzingen in wetenschappelijke literatuur naar zes geselecteerde publicaties

titel	Direct gekoppeld aan publicatie	Extra	Totaal
Lees! Een oproep tot een leesoffensief.	16	30	46
Grenzen stellen, ruimte laten	4	20	24
Later selecteren, beter differentiëren	3	17	20
Tijd voor focus	1	5	6
Publiek karakter voorop	1	2	3
Taal en rekenen in het vizier	1	2	3

Over het algemeen worden de publicaties aangehaald in Nederlandstalige publicaties. Daarbij gaat het om artikelen in Nederlandstalige wetenschappelijke tijdschriften (Pedagogische Studiën, Mens en Maatschappij, Levende Talen, ESB, Sociaal Bestek, Nederlandse Letterkunde, en het Zuid Afrikaanse blad HTS Theologische Studies), maar ook rapporten van bijvoorbeeld de Taalunie, de HBO Kennisbank, de Eerste Kamer, de WRR, het CPB, de SER en soms ook in studenten theses van universiteiten (vooral Utrecht en Radboud) en een enkele hogeschool. Het advies *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*, geschreven samen met de raad voor Cultuur, heeft met 46 verwijzingen verreweg de meeste verwijzingen in wetenschappelijke literatuur. *Grenzen stellen, ruimte laten* heeft aandacht in -veelal internationale- tijdschriften voor religiewetenschappen, onder andere met een special issue in *Religions*, 2022.

Bijlage 1: lijsten van bijkomende zoektermen

Bij het zoeken in krantenbanken en op het internet is steeds gebruik gemaakt van de titels van de publicaties, aangevuld met de naam van de raad. Voor de cases van zes geselecteerde publicaties zijn bijkomende zoektermen gebruikt om de invloed daarvan iets grondiger te kunnen analyseren. Ook hier zijn deze termen gecombineerd met de naam van de raad.

Tabel 14 Bijkomende zoektermen zes publicaties voor het zoeken in kranten

Grenzen stellen, Ruimte laten

Vrijheid grenzen

Vrijheid van onderwijs, Grenzen

Later selecteren, Beter differentiëren

Brede Brugperiode

Driejarige Brugklas

Driejarige Brugperiode

Lees! Een oproep tot een leesoffensief.

Leesoffensief

Leesplezier

Publiek Karakter Voorop

Bijlesindustrie

Publiek bekostigd onderwijs

Publiek Privaat

Schaduwonderwijs

Tijd voor Focus

Werkdruk gerelateerd aan focus

Alle lessen

Onderwijsprofessionals

Tabel 15 Bijkomende zoektermen zes publicaties voor het zoeken naar maatschappelijke respons op internet

Grenzen stellen, ruimte laten

vrijheid van onderwijs

vrijheid grenzen

Later selecteren, beter differentiëren

brede brugperiode

driejarige brugklas

driejarige brugperiode

Lees! Een oproep tot een leesoffensief.

leesmotivatie

leesoffensief

leesplezier

Publiek karakter voorop

professionele zeggenschap
publiek bekostigd onderwijs
schaduwonderwijs

Taal en rekenen in het vizier

kwaliteit van het taal en rekenonderwijs
Veranker taal en rekenen

Tijd voor focus

breng focus aan in het werk van leraren
rijksbekostiging